

Tadjqiqot.uz

**ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Хукукий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

31 OKTYABR
№33

CONFERENCES.UZ

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 33-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
1-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
33-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-1**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
33-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-1**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)

КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 33-қўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 октябрь 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 49 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Ҳамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЙЎНАЛИШИ

1. Розиков Илхом Истамович, Наимов Достон Рустамович ЖАЗО СИЁСАТИДА ИНСОНПАРВАРЛИК ТАМОЙИЛИНИ ҚЎЛЛАШНИНГ ИЖОБИЙ ТОМОНЛАРИ.....	7
2. Xudayberdiyeva Gulasal Shuxratovna BOLALAR ADABIYOTIDA TURLI ADIBLAR ASARLARINING TUTGAN O'RNI.....	12
3. Базарова Дилдора Бахадировна ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ШАХС ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШ КАФОЛАТЛАРИНИНГ ТИЗИМИ	14
4. М.Қ.Бобоумарова ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ПАТРУЛЬ-ПОСТ ХИЗМАТИ САФ БЎЛИНМАЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИ ВА УЛАР ФАОЛИЯТИНИ БОШҚАРИШНИНГ МОҲИЯТИ	18
5. М.Қ.Бобоумарова ЖАМОАТ ТАРТИБИНИ САҚЛАШ ВА ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ МУҲИМ ВАЗИФАСИ: ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ ҲАМДА ҲАМКОРЛИК	21
6. Nosirov Barxayot Murodjonovich SHNTNING BOSHQA MINTAQAVIY TASHKILOTLAR BILAN HAMKORLIGI	24
7. Ro'zmetova Dilrabo Yangibayevna, Xajiyev Azizbek Qadamboyevich, Madaminova Madinabonu SHARTNOMAVIY HUQUQIY MUNOSABATLARNI TAKOMILLASHTIRISH DAVR TALABI.....	26
8. Асадова Нилуфар Ёркиновна ЁШЛАРДА ҚОНУНГА ИТОАТКОРЛИК ТУЙҒУСИНИ ЮКСАЛТИРИШ ОМИЛЛАРИ.....	28
9. Джалилов Фуркат Закирович ДАВЛАТ ХИЗМАТЧИСИНИ ПОРА ЭВАЗИГА ОҒДИРИБ ОЛИШ СУБЪЕКТИ	31
10. Камиллов Ойбек Хамиджонович ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В СФЕРЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ОБЛАСТИ МИГРАЦИИ.....	33
11. Тураев Джавохир Усмон углы РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ТРУДОВОГО ДОГОВОРА КАК ОСНОВНОГО ПРАВОВОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ТРУДОВЫХ ПРАВ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ	35
12. Хаджаева Саодат Анваровна МЕҲНАТ БАНДЛИГИНИНГ ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРИ.....	37
13. Хусайнов Дилмурод Камилжонович МИЛЛИЙ ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИГИГА АМНИСТИЯ ИНСТИТУТИНИНГ ЖОРИЙ ЭТИЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ.....	39
14. Jalilov Temurbek SOME ISSUES OF STUDYING PRACTICAL CAUSES OF CORRUPTION	42
15. Газибеков Хуршид Искандарович ҲОКИМИЯТ ЁКИ МАНСАБ ВАКОЛАТИНИ СУИИСТЕЪМОЛ ҚИЛИШ ЖИНОЯТИ- НИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ	45

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЙЎНАЛИШИ

ЖАЗО СИЁСАТИДА ИНСОНПАРВАРЛИК ТАМОЙИЛИНИ ҚЎЛЛАШНИНГ ИЖОБИЙ ТОМОНЛАРИ

Розиқов Илҳом Истамович

Тошкент давлат юридик университети
мустақил изланувчиси, Бухоро вилояти
юридик техникуми ўқитувчиси
+9989432321805

ilhomoziqov5@gmail.com

Наимов Достон Рустамович

Бухоро вилояти юридик техникуми ўқитувчиси
+998914084810

Аннотация: Ҳозирги кунда кўпчилик давлатлар, шу жумладан Ўзбекистоннинг ривожланиш тарихи шахс ҳуқуқ ва эркинликлари институтининг ривожланиши ва такомиллашуви билан чамбарчасдир. Инсонпарварлик ижтимоий муносабатларнинг ривожланиш даражасига фаол таъсир кўрсатувчи кадриятлар йўналишидир. Мазкур тамойил инсон ва умуман, жамиятнинг ҳар томонлама ривожланишига қулай шарт-шароит яратиш орқали давлатнинг алоҳида шахслар билан ўзаро муносабатлари даражасини белгилаб беради.

Калит сўзлар: жиноят, жазо, инсонпарварлик тамойили, давлат, инсон, жамоатчилик назорати, тарафлар розилиги, кенг жамоатчиликка ошкор этиш.

Ўзбекистон Республикасининг ривожланиш босқичлари инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш, инсонпарварлик ва адолат тизимини доимий равишда такомиллаштириб борилаётганлиги билан таърифланади.

Ўзбекистон ички ва ташқи сиёсат соҳасида янгиланиш ва тараққиётнинг инсонпарвар йўлини танлади. Мамлакатимиз универсал халқаро ташкилотларга, шунингдек етакчи минтақавий халқаро ташкилотларга аъзо бўлди ва улар фаолиятида фаол қатнашиб келмоқда. Бунда БМТ ва унинг ихтисослашган муассасалари асосий ўринни эгалламоқда. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги қарийб барча асосий халқаро ҳужжатларга қўшилди.

Мазкур ҳужжатларга қўшилиш натижасида Ўзбекистон Республикасининг «Олий Мажлисининг инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) тўғрисида»ги Ўзбекистон республикасининг қонунига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида 2004 йил 27 август куни қонуни қабул қилиниб, вакилнинг қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ҳамда жазо турларини қўллашнинг олдини олиш бўйича бир неча фаолият турлари белгиланди.

Шунингдек, Ўзбекистон республикасининг «Маҳкумларнинг ҳамда қамоқда сақланаётган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмлари такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида» 2019 йил 14 март куни ЎРҚ-530-сонли қонуни қабул қилиниб, унга кўра Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси, Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-ижроия кодекси, «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) тўғрисида»ги 392-І-сонли Қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди.

Ўзбекистон сиёсатида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасидаги энг асосий принциплар шаклланди. Уларга мисол қилиб, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида миллий манфаатларнинг устуворлиги; демократик ислохотларни амалга оширишнинг

динамиклиги, тизимлилиги ва босқичма-босқичлиги; ўзининг халқаро мажбуриятлари билан тан олинган демократия ва инсон ҳуқуқлари принципларига содиқлик; миллий манфаатлардан келиб чиқиб, фуқароларимизнинг инсон ҳуқуқларини кафолатлаш борасида халқаро ҳамкорликни ривожлантириш ва ҳ.к.

Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларига оид қонунчиликнинг амалий тизими яратилган бўлиб, уларга шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги қонунлар киради.

Мамлакатимизда инсонпарваликнинг негизи—мамлакатимизда инсон ва фуқаро ҳуқуқ ва эркинликларининг юридик кафолати бўлган Ўзбекистоннинг Конституцияси ҳисобланади.

Жиноят ҳуқуқи соҳасида ҳам инсонпарварлик нормаларини яратиш ва уни ҳаётга тадбиқ этиш бўйича босқичма босқич сиёсат амалга оширилмоқда. Жумладан, 1994 йилда қабул қилинган Ўзбекистон республикасининг Жиноят кодексига инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолатланлиги ва ҳозирги кунга қадар инсонпарвар нормалар билан қўшимчалар киритиб келинаётганлиги билан алоҳида диққатга сазовордир.

Жиноят кодексининг 7-моддаси инсонпарварлик принципи деб номланган бўлиб, ушбу моддага кўра жазо ва бошқа ҳуқуқий таъсир чоралари жисмоний азоб бериш ёки инсон кадр-қимматини камситиш мақсадини кўзламайди. Жиноят содир этган шахсга нисбатан у ахлоқан тузалиши ва янги жиноят содир этишининг олдини олиш учун зарур ҳамда етарли бўладиган жазо тайинланиши ёки бошқа ҳуқуқий таъсир чораси қўлланилиши керак. Жазолашдан кўзланган мақсадга ушбу Кодекс Махсус қисмининг тегишли моддаларида назарда тутилган енгилроқ чораларни қўллаш орқали эришиб бўлмайдиган тақдирдагина оғирроқ жазо чоралари тайинланиши мумкин.

Шунингдек мазкур кодекснинг бир қанча моддалари инсонпарварлик руҳи билан суғорилган бўлиб, уларга мисол қилиб:

-13-моддада қилмишнинг жиноийлигини бекор қиладиган, жазони енгиллаштирадиган ёки шахснинг аҳволини бошқача тарзда яхшилайдиган қонун орқага қайтиш кучига эга, яъни ушбу қонун кучга киргунга қадар тегишли жиноий қилмиш содир этган шахсларга, шу жумладан жазони ўтаётган ёки ўтаб бўлган шахсларга нисбатан, агар улар ҳали судланган ҳисоблансалар, татбиқ этилади. Қилмишни жиноят деб ҳисоблайдиган, жазони кучайтирадиган ёки шахснинг ҳолатини бошқача тарзда ёмонлаштирадиган қонун орқага қайтиш кучига эга эмаслиги;

-36-моддада кам аҳамиятли қилмишлар, 37-моддада зарурий мудофаа, 38-моддада охириги зарурат, 39-моддада ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказиш, 40-моддада буйруқ ёки бошқа вазифани ижро этиш, 41-моддада касб ёки хўжалик фаолиятига боғлиқ асосли таваккалчилик, 41¹-моддада жисмоний ёки руҳий мажбурлаш ёхуд қўрқитиш каби қилмишларда Жиноят Кодексда назарда тутилган аломатлар расмий жиҳатдан мавжуд бўлса-да, лекин у ижтимоий хавфли, ғайриқонуний ёки айбли бўлмаса, қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар деб топилганлиги;

-55-моддада жазони енгиллаштирувчи ҳолатлар рўйхати белгиланганлиги ва жазо тайинлашда суд ушбу моддада назарда тутилмаган бошқа ҳолатларни ҳам енгиллаштирувчи ҳолат деб топиши мумкинлиги ҳамда енгиллаштирувчи ҳолат ушбу Кодекс Махсус қисмининг моддасида жиноят таркибининг зарурий белгиси сифатида назарда тутилган бўлса, жазо тайинлашда ҳисобга олинмаслиги;

-XII бобда жавобгарликдан озод қилишнинг турлари белгиланган бўлиб, 64-моддада жавобгарликка тортиш муддатининг ўтиб кетганлиги муносабати билан жиноят учун жавобгарликдан озод қилиш, 65-моддада қилмиш ёки шахс ижтимоий хавфлилигини йўқотганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш, 66-моддада айбдор ўз қилмишига амалда пушаймон бўлганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш, 66¹-моддада ярашилганлиги муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилиш, 67-моддада касаллик туфайли жавобгарликдан озод қилиш, 68-моддада амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилиниши;

-XIII бобда жазодан озод қилишнинг турлари белгиланган бўлиб, 69-моддада жазони ижро этиш муддати ўтиб кетганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш, 70-моддада шахснинг ижтимоий хавфлилиги хусусиятини йўқотиши муносабати билан уни жазодан озод қилиш, 71-моддада айбдор ўз қилмишига амалда пушаймон бўлганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш, 72-моддада шартли ҳукм қилиш, 73-моддада жазони ўташдан

муддатидан илгари шартли озод қилиш, 74-моддада жазони енгилроғи билан алмаштириш, 75-моддада касаллик ёки меҳнат қобилиятини йўқотиш оқибатида жазодан озод қилиш, 76-моддада амнистия акти ёки афв этиш асосида жазодан озод қилиниши шунингдек, 79-моддада судланганликнинг олиб ташланиши каби нормаларни таъкидлаб ўтиш лозим.

Мазкур инсонпарварлик тамойилини ўзида намоён этувчи нормалар ҳаётга жорий этилиши муносабати билан фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари кафолатланиши ижобий натижаларини бермоқда. Жумладан Олий суд статистик маълумотларига кўра охириги уч йилни таҳлил қиладиган бўлсак, ярашганлик муносабати билан жавобгарликдан озод қилинган шахслар сони 2018 йилда- 9.486 та, 2019 йилда- 7.329 та, 2020 йилда- 8.266 тани ташкил этган.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилинган шахслар сони 2018 йилда - 30.171 та, 2019 йилда - 26.436 та, 2020 йилда - 21.970 тани ташкил этган.

Жазони енгилроғи билан алмаштирилган шахслар сони 2018 йилда - 9.785 та, 2019 йилда - 8.028 та, 2020 йилда - 6.959 тани ташкил этган.

Шу ўринда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг жинойт ҳуқуқи соҳасида инсонпарварлик тамойилини ҳаётга тадбиқ этиш ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини кафолатлаш бўйича олиб бораётган сиёсатлари таҳсинга сазовордир.

Мазкур ислохотлар натижасида охириги йилларда судлар мустақиллиги таъминланиб, инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолатлари кучайтирилди ва минглаб фуқароларга нисбатан эълон қилинган айблов бекор қилинди. Бунинг мисоли тариқасида, судлар томонидан оқланган шахслар юзасидан статистик маълумотга эътибор берадиган бўлсак 2017 йилда - 263 нафар, 2018 йилда - 867 нафар, 2019 йилда - 859 нафар, 2020 йилда 781 нафар, 2021 йилнинг 1-чорагида 186 нафар фуқароларга нисбатан қўйилган айблов бекор қилиниб оқланган.

Шунингдек кўпгина юридик адабиётларда ҳақиқий инсонпарварлик ва ҳақиқий одиллик фақат жазо ёрдамида жамоат манфаатларини ҳимоя қилган ҳолда намоён бўлиши таъкидланади ва ушбу дунёқараш менинг назаримда тўғридир.

Юқоридаги жазо назарияларини таҳлил қилиш натижасида, утилитар хусусиятларга эга бўлган жазо назариясининг умумий профилактика (жинойтларни олдини олишнинг умумий функцияси) қисми бўйича илгари сурилган “жинойт содир этилганлиги юзасидан давлат фаолиятини кенг жамоатчиликка эълон қилиш” бўйича билдирилган қарашларининг бугунги дунё талабларига жавоб бермайдиган қуйидаги камчиликлари яққол кўзга ташланди:

- шахснинг давлат томонидан жавобгарликка тортиш жараёнлари ҳар доим ҳам қонуний ечимга сабаб бўлмайди (масалан, минглаб бегуноҳ инсонларга нисбатан оқлов ҳукмлари чиқарилиши);

- содир этилган жинойтларнинг тафсилотларини эълон қилиш бошқа шахслар томонидан худди шу тарздаги ҳаракатларни содир этиши учун дастуруламал бўлиб хизмат қилиши; (мисол учун фирибгар жуда катта миқдордаги мулкни ўзлаштирди, буни эшитган чорасиз бошқа инсон эълон қилинган айбдорнинг мулкка эга бўлиш усулини билиб олиб, кейинчалик мазкур тоифадаги жинойтларни содир этишига имкон яратилиши)

- жинойт содир этишда айбдор деб ҳисобланган шахснинг келажакдаги табиий ҳуқуқларини бузилиши, яъни жамоатчиликда шакллантирилган салбий фикр босими остида яшашга мажбур қилиниши;

- жазо, ҳуқуқий таъсир чоралари ва бошқа процессуал мажбурият чораларининг эълон қилиниши асосий жазога қўшимча жазо тариқасида хизмат қилиши, яъни “жазо ичидаги жазо”лаш йўли орқали шахснинг шаъни ва қадр қимматини бадном қилишга уриниш,

- жазо ёки бошқа ҳуқуқий таъсир чораларини кенг жамоатчиликка етказиш жараёни собиқ ЎзССРнинг 21.05.1959 йилдаги Жинойт кодексининг 32-моддасида алоҳида жазо, яъни “жамоат иззаси” тариқасидаги жазо кўринишида ифодаланганлиги ва ушбу жазо тури 22.09.1994 йилдаги Ўзб.Р.Жинойт кодекси билан бекор қилинганлиги;

- жинойт содир этган шахс ҳақидаги маълумотларни кенг жамоатчиликка ошкор қилиш масаласи ҳозирги кунда на жазо чораси, на мажбурият чораси, на бошқа ҳуқуқий таъсир чоралари сирасига киритиш мумкинлиги, яъни амалдаги қонунчиликда ўз ифодасини топмаганлиги;

- айбдор шахснинг қилмишларини ва унга нисбатан тайинланган жазоларни жамоатчиликка ошкор этиш, баъзи бир жинойт содир этган шахслар учун жамиятда машҳурликка эришиш

йўли сифатидаги истакларини амалга оширишга хизмат қилиши;

-бугунги шиддат билан кириб келаётган медиа-ахборот оқими жамиятида эълон қилинган маълумотнинг телеграмм, фейсбук, ютуб, ватсап ва бошқа интернет тармоқлари орқали бутун дунё жамоатчилигига тезда тарқалиши ва мазкур ахборотга эга бўлган шахслар томонидан жуда кўплаб муносабат билдирилиши ва мустаҳкамланиши натижасида руҳий босимнинг оммавий тус олиши (психологик жазо), натижада шахс ўзининг бегуноҳлигини исботлаш жараёнида қўшимча равишда жамоатчиликнинг ўзига нисбатан шаклланган нотўғри муносабатига дуч келиши;

-замонавий жамиятнинг олий қадрияти давлат эмас, балки инсон эканлигини инобатга олиб, жазони кенг жамоатчиликка эълон қилиш орқали давлатнинг жамиятни мазкур (жиноятларни олдини олишда умумий профилактика жазо назарияси) бошқариш усули маънан эскирганлигини тан олиш;

-жиноят қонунида жиноий жазоларни кенг жамоатчиликка эълон қилиш тартибини ўрнатилмаганлиги, гарчи одат ҳукуқи асосида жиноят процессуал қонунчилигида ишюритиш белгиланмаган бўлсада, шахс ҳақидаги маълумотларни жамоатчиликка эълон қилиш-одат ҳукуқи (СССР қонунчилигига одатланиш) асосида амалга оширилиб келинаётганлиги;

-жиноятчиликнинг олдини олишда умумий профилактика мақсадида жиноят содир этган инсоннинг шахсиятидан фойдаланиб эмас, балки жиноят қонунларида назарда тутилган ҳаракатлар ва уларга нисбатан тайинланиши мумкин бўлган жазоларнинг тарғиботини кучайтириш орқали эришиш мумкинлигига эътибор қаратилмаганлиги.

Худди шу мақсадларда, яъни инсонпарварлик тамойили асосида жамоатчилик таъсирини қўллашда-жиноят содир этган шахснинг розилиги билан унга алоқадор бўлган маълумотларни жамоатчиликка ошкор қилиш масаласи борасида Ўзбекистон республикаси президентининг "Давлат органлари ва ташкилотларининг фаолияти очиқлигини таъминлаш, шунингдек, жамоатчилик назоратини самарали амалга оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги 2021 йил 16 июндаги ПФ-6247-сонли Фармони 14-бандига кўра, Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси ва Агентлик манфаатдор давлат органлари ва ташкилотлар билан биргаликда 2021 йил 1 декабрдан бошлаб тарафларнинг розилиги билан фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда жамоат тартибига тажовуз қилувчи, аҳоли соғлиғини сақлаш, экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги, шу жумладан давлат хизматчиларининг касбий фаолияти билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларга оид ишлар, шунингдек, айрим оилавий низоларга оид фуқаролик ишлари бўйича суд мажлислари (ёпиқ суд мажлислари бундан мустасно) телеканаллар, шунингдек, Интернет тармоғи орқали жонли эфирга узатилишини таъминлаш чоралари кўрилмоқда. Мазкур Фармонда кўрсатилган қоида ва тартибларнинг бузилиши давлат органлари ва ташкилотлари фаолиятининг очиқлиги тўғрисидаги қонунчилик бузилиши сифатида баҳоланиши белгиланди. Ушбу тартиб, қонунчилигимизда, шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларига инсонпарварлик нуқтаи назардан ёндошувнинг инқилобий кўриниши десам муболаға бўлмайди. Чунки ҳозиргача жуда камдан кам давлатларда, ҳаттоки дунёнинг энг ривожланган давлатларида ҳам жиноят содир этган шахснинг розилиги асосида унга оид маълумотларни кенг жамоатчиликка ошкор қилиш масаласи кўриб чиқилмаган, етарлича аҳамият берилмаган. Сўнгги йилларда бу бизнинг миллий қонунчилигимиздаги энг катта ютуқ десам адашмаган бўламан.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, жиноят ҳуқуқида инсонпарварлик принципи ҳуқуқнинг бошқа хусусий ёки ички принципларини ўз ичига олиши мумкин эмас. Менимча, инсонпарварлик принципи бошқа таркибий элементлар- инсон ҳавфсизлигини таъминлаш ва жазолаш воситаларини тежаш каби кичик принципларини ўз ичига олади. Жазоларни қўллаш жараёнида жазолашни ҳам, тарбиявий таъсир курсатишни ҳам инкор этмасдан, уларнинг оқилона нисбатини топиш лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон республикаси президентининг "Давлат органлари ва ташкилотларининг фаолияти очиқлигини таъминлаш, шунингдек, жамоатчилик назоратини самарали амалга оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги 2021 йил 16 июндаги ПФ-6247-сонли Фармони 14-банди, <https://lex.uz/docs/5459107>

2. Ўзбекистон Республикасининг «Олий Мажлисининг инсон ҳуқуқлари бўйича ваки-

ли (омбудсман) тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонунига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги қонуни, Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 38-39-сон, 420-модда; 2017 й., 35-сон, 916-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.03.2019 й., 03/19/530/2769-сон, 05.09.2019 й., 03/19/563/3685-сон).

3. Ўзбекистон республикасининг “Маҳкумларнинг ҳамда қамокда сақланаётган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмлари такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” 2019 йил 14 март куни ЎРҚ-530-сонли қонуни, (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.03.2019 й., 03/19/530/2769-сон).

4. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси, <https://www.lex.uz/acts/111453>

5. Олий суд. Стат.уз. <https://stat.sud.uz/file/2021/>.

BOLALAR ADABIYOTIDA TURLI ADIBLAR ASARLARINING TUTGAN O'RNI

Xudayberdiyeva Gulasal Shuxratovna

Islom Karimov nomli Toshkent Davlat

Texnika Universiteti amaliy ingliz tili

kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Tezisdagi asosiy etibor bolalar adabiyotining rivojlanish tendensiyalari, ushbu janrda ijod qilayotgan zamonaviy yozuvchi va adiblarning asarlariga murojaat qilgan holda, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishdan iborat.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, zamonaviy bolalar adabiyoti yozuvchilari, adabiy fikrlash, dunyoqarash, ong.

The place of works of western and eastern writers in children's literature.

Annotation. The main focus of the thesis is to study the development trends of children's literature, their specific features, referring to the works of modern writers and writers working in this genre.

Key words: children's literature, modern children's literature writers, literary thinking, worldview, consciousness.

Mashxur ingliz bolalar yozuvchilari xaqida so'z yuritganimizda shubxasiz, Daniel Defo, Konan Doyl va Rudyo Kipling ismlarini ta'kidlab o'tmasak bo'lmaydi. Ayniqsa, ushbu adiblarning "Rabinzon Kruzo", "Sherlok Homs" va "Riki Tiki Tavi" asarlari butun dunyo bo'lab sevib o'qiladi.

Sharq xalqlari tarixiga nazar solsak, «nasihatnoma», «axloq kitoblari» singari nomlar bilan tasnif qilinuvchi asarlar aynan bolalar adabiyotining dastlabki namunalari hisoblanadi. Kaykovusning «Mav'izatnomai Kaykovus» («Qobusnoma»), Shayx Savdiyning «Guliston» va «Bo'ston», Jomiyning «Bahoriston» asarlari shular jumlasidandir. Bundan tashqari, Alisher Navoiyning «Hayrat ul-abror», «Mantiq ut-tayr» va «Mahbub-ul-qulub» asarlari, Gulxaniyning «Zarbulmasal» asarlari o'zbek bolalar adabiyotining mumtoz namunalari sifatida asrlar mobaynida yosh avlodni insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qilib kelmoqda.

Ma'lumki, barcha xalqlar bolalar adabiyotida ma'rifatparvarlik kabi jihatlar ustunlik qiladi. Xususan, o'zbek bolalar adabiyotining barqarorlashuvi XIX-asr ikkinchi yarmi va XX-asr boshlaridagi ma'rifatparvarlik harakatiga borib taqaladi. Munavvarqori, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza kabi o'nlab ma'rifatparvarlarning «yangi usul» («usuli jadidiya») da yaratilgan ellikka yaqin alifbo va kitoblar o'zbek bolalar adabiyotining tom ma'nodagi yorqin namunalari hisoblanadi. XX-asrning 20-30 yillarida Hamid Olimjon, G'afur G'ulom, G'ayraty, Shokir Sulaymon, Ilyos Muslim, Gulom Zafariy, Elbek, Zafar Diyor, Sulton Jo'ra, Quadrat Hikmat, Quddus Muhammadiy, Shukur Sadulla, Hakim Nazir, Po'lat Mo'min va boshqa ijodkorlarning asarlari o'zbek bolalar adabiyotining rivojlanishi hamda adabiyot sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi.

Shuningdek, o'zbek bolalar adabiyotida adabiy ertak janri ham rivojlanishi natijasida Hamid Olimjonning Oygul va Baxtiyor, «Semurg' yoki Parizod va Bunyod», Mirtemirning «Ajdar», Shukur Sa'dullaning «Uch ayiq», «Ayyor chumchuq», Zafar Diyorning «Yangi ertak», «Toshxon bilan Moshxon», «Tulkining hiylasi», Sulton Jo'raning «Zangor gilam» va «Qaldirg'och» singari asarlari yaratildi.[1]

O'tgan asrning 40-60 yillarida o'zbek bolalar adabiyoti yanada rivojlandi desak bo'ladi. Bolalar uchun ijod qiladigan yozuvchilarining safi kengayib Nosir Fozilov, Xudoyberdi To'xtaboyev, Tolib Yo'ldosh, Farhod Musajonov, Latif Mahmudov kabi qalamkashlar adabiyot sahnasida paydo bo'ldi. O'z navbatida Uyg'un, Mirtemir, Asqad Muxtor, Sayd Ahmad, Shuhrat, Mirzakalon Ismoiliy, Mirkarim Osim singari adiblar ham bolalarga atab asarlar yaratdi. O'zbek bolalar adabiyoti janrida hikoya masal, pandnoma ertak, sarguzasht kabi yo'nalishlar bilan birga Ona tabiatni sevish, uni asrashga undovchi asarlar ham yozila boshlandi. Xususan, Quddus Muhammadiyning besh jildidan iborat «Tabiat alifbosi» aynan yosh kitobxonlarni Ona tabiatga, hayvonot va o'simliklar dunyosiga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalashga yo'g'rilgani bilan e'tiborga molik.

Bundan tashqari, XX-asrning 50-60 yillarida G'afur G'ulomning «Shum bola», Oybekning «Bolalik», Abdulla Qahhorning «O'tmishdan ertaklar», Nazir Safarovning «Ko'rgan kechirganlarim» qissalari nasriy bolalar adabiyoti rivojiga munosib ulush qo'shdi.[2] Shuningdek,

Xudoyberdi To‘xtaboyevning «Sehrli qalpoqcha», «Sariq devni minib», «Sariq devning o‘limi» asarlari ham sara asarlar qatoridan o‘rin oldi. Ular ko‘pgina xorijiy tillarga ham tarjima qilindi.

O‘z navbatida, 80-yillar o‘zbek bolalar adabiyotida Anvar Obidjon, Safar Barnoyev, Rauf Tolipov, Qambar Utayev, Hamza Imonberdiyev va boshqa ijodkorlarning asarlari yosh avlodni eng yaxshi insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi bilan e‘tiborga sazovor bo‘ldi.[3]

Mamlakatimiz mustaqilligi yillarida bolalar adabiyotining rivojlanishi yangi bosqichga ko‘tarildi. Bu jarayonda tarjima asarlarining ulushi va badiid saviyasi yuksala boshladi. Asrlar osha eldan elga, tildan tilga o‘tib, bolalar qalbidan joy olib kelayotgan “Qizil Shapkacha” (Sh. Perro), “Robinzon Kruzo” (D. Defo), “Gulliverning sayohatlari” (J. Swift), “Dyumchaxon” (H. Andersen), “Oltin baliq” (A. S. Pushkin), “Tom Soyerning boshidan kechirganlari”, “Shahzoda va gado” (M. Tven), “Kapitan Grant bolalari”, “Ostin-ustin” (S. J. Vern), “Don Kixot” (J. Servantes) kabi asarlar yosh kitobxonlar uchun munosib tuhfa bo‘ldi.[4]

Yuqorida tilga olingan asarlar yosh kitobxonni ezgulikka chorlab, Ona vatanga muhabbat, uning ozodligini asrash, pand-nasihat, tabiatga mehr, uni asrash, o‘zgalar mehnatini qadrlash, o‘qish va o‘rganish kabi olijanob g‘oyalarni ularning qalbida paydo bo‘lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Suyumov A., Kichkintoylar adabiyoti, T., 1962;
2. Jahongirov F., O‘zbek bolalar folklori, T., 1975;
3. Safarov O., O‘zbek bolalar poetik folklori, T., 1985; O‘zbek bolalar adabiyoti va adabiy jarayon, T., 1989;
4. Barakayev R., Jonajonim, she‘riyat, T., 1997.

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ШАХС ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШ КАФОЛАТЛАРИНИНГ ТИЗИМИ

Базарова Дилдора Бахадировна,
Тошкент давлат юридик университети
профессори, юридик фанлар номзоди.
E-mail: d.bazarova@tsul.uz

Аннотация: Мазкур тезисда жиноят процессида шахс ҳуқуқлари процессуал кафолатлари тизимининг назарий ва ҳуқуқий жиҳатлари юзасидан умумлаштирилган илмий хулосалар акс этган. Шунингдек, тезисда жиноят процессида шахс ҳуқуқлари процессуал кафолатлари тизимининг назарий жиҳатлари бўйича чет эл олимларининг тадқиқотлари ҳам таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: қонун, жиноят, жиноят процесси, тергов, суд.

Жиноят процессининг қонунийлиги ва асослилигини таъминлашда процессуал кафолатлар муҳим рол ўйнайди. Бунда жиноят процессуал қонунчиликда белгиланган воситалар ва жиноят процессида белгиланган вазифаларни бажариш одил судлов учун муайян шароитлар яратлади. Процессуал кафолатларнинг энг муҳим жиҳати жиноят процессида иштирок этаётган шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш воситалари ва усуллари билан шаклланади.

Таъкидлаш лозимки, шахсий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш билан боғлиқ амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ ислохотлари одил судлов соҳасида энг долзарб ва муҳим аҳамиятга эга бўлиб, унинг мақсади жиноят процессида самарали тизимни яратишдир.

Жиноят иши юритувида жиноят ишини қўзғатишдан тортиб ишни мазмунан судда кўриш ва натижаси бўйича суд ҳужжатлари (ҳукм, ажрим)ини қабул қилиниши ҳамда ижро этилишини таъминлашда шахс ҳуқуқларининг процессуал кафолатлари тизими муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу кафолатлар жиноят процессида одил судловнинг қонунийлиги ва инсонпарварлигининг амалий тасдиғи бўлиб, қонунчиликда белгиланган тартибда шахс ҳуқуқларини жиноят ишини юритишда амалда таъминланишидир.

Ҳар бир жиноят иши бўйича одил судлов вазифаларини амалга оширилишини таъминлайдиган воситалар тарзидаги процессуал кафолатларни ҳамда шахснинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларининг кафолатларини, яъни улар ёрдамида процесс иштирокчилари ўз ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиши мумкин бўлган кафолатларни фарқлаш лозим. Мазкур кафолатлар бир-бири билан узвий боғланган ҳамда уларни қарама-қарши қўйилиши, тенглаштирилиши мумкин эмас, улар жиноят процессида қонунийлик ҳуқуқий кафолатларининг тури ҳисобланади. Давлатнинг алоҳида шахсга нисбатан бўлган манфаати бир-бирига мувофиқ бўлмаслиги мумкин, лекин шахснинг у ёки бу манфаатларини қонуний хусусиятини белгилаб, давлат бу манфаатларнинг ҳимоясини таъминлайди. Кенг маънода қонунийликнинг кафолати бутун жиноят процесси, шунингдек процессуал шакл ҳисобланади. Шакл процесс иштирокчиларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига риоя этган ҳолда процесс вазифаларига эришишни кафолатлашга қаратилгандир [1].

Шунингдек, процессуал кафолатларни жиноят процессуал меъёрлари доирасига кўра икки гуруҳга ажратади: 1) жиноят процессининг бутун тизимини, одил судлов асосий шартларини ўз ичига олган ёки процессуал тушунча ва институтлар (тамойиллар) изоҳларини ўз ичига олган нормаларда назарда тутилган процессуал кафолатлар. жиноят иши бўйича); 2) тартибга солувчи таъсир кўрсатадиган муайян типик процессуал вазиятларни қамраб оладиган қоидаларда назарда тутилган процессуал кафолатлар [2].

Шахс ҳуқуқларининг процессуал кафолатлари таърифига берилган назарий хулосаларни умумлаштирган ҳолда кўра процессуал кафолатлар қуйидаги элементларни ўз ичига олади: 1) жиноят процесси тамойиллари; 2) процесс иштирокчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари;

3) шахс ҳуқуқларини таъминлашдаги мансабдор шахсларнинг вазифалари.

Қайд этилганидек, жиноий процессуал қафолатлар назариясини тадқиқ этган олимлар процессуал қафолатлар тизимига кирувчи процессуал воситалар сони масаласида мунозаралар мавжуд. Кўриб чиқиладиган назариянинг илмий таърифини шакллантириш орқали, жиноят процессида иштирок этувчилар ҳуқуқлари қафолатлари тизимига қандай элементларни киритиш мумкинлиги ҳусусида ҳам қатор назарий ҳулосалар мавжуд.

Шундан келиб чиқиб, **жиноят-процессуал қафолатлар тизими** бўйича хорижлик ҳуқуқшунос олимлар ўзларининг қуйидаги концептуал қарашларини илгари суришган, ҳусусан:

Г. П. Химичева, О. В. Химичева ва А. И. Бородулинларнинг фикрича, жиноят процессуал қафолатлар кўп даражали тизимни ифодалайди. Яъни, бу тизим қуйидагиларни ўз ичига олади: 1) жиноят процессуал шакл; 2) жиноят ишини юритиш тамойиллари; 3) жиноят процесси иштирокчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини таъминлайдиган процессуал нормалар; 4) процессуал ҳаракатлар ва қарорларнинг қонунийлиги ва асослилигини текшириш (идоравий назорат, прокурор назорати ва суд назорати); 5) жиноят ишини юритаётган давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятининг мазмуни; 6) жиноят ишини юритувчи органлар ва мансабдор шахсларнинг ишда иштирок этаётган шахсларга ҳуқуқларни тушунтириш ва бу ҳуқуқлардан фойдаланиш имкониятларини таъминлаш вазифаси[3].

Ю.А.Ивановнинг фикрича эса, процессуал қафолатлар тизимида: 1) жиноят процессуал шакл; 2) одил судлов тамойиллари; 3) процессуал мажбурлов тизими; 4) процессуал ҳаракатларнинг қонунийлигини назорат қилиш тартиби; 5) процессуал санкциялар[4]. Эътибор беринг, у жараён иштирокчиларининг ҳуқуқлари ва мажбуриятларини мустаҳкамлайдиган нормаларни ўз ичига олмайди, лекин айни пайтда бошқалардан фарқли ўлароқ, процессуал санкцияларни қўшимча равишда таъкидлайди

А. В.Гриненко жиноят процессуал қафолатлар тизими учта компонентни жамлайди, деб ҳисоблайди: 1) жиноят процессуал шакл; 2) жиноят ишини юритиш тамойиллари; 3) жараён иштирокчиларининг қонунда мустаҳкамланган ҳуқуқ ва эркинликлари [5].

Н.И.Капинуснинг таъкидлашича, жиноят процессида процессуал қафолатлар тизими бу – жиноят иши бўйича ҳақиқатни аниқлаш мақсадида жиноят процесси иштирокчиларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлашда бир-бири билан ўзаро боғлиқ процессуал воситалар ва усулларнинг органик яхлитлиги [6].

Қафолатлар тизимига нисбатан фанда қарама-қарши фикрларга қарамай, биз яна бир бор таъкидлаймизки, процессуал қафолатлар - бу мустақил процессуал воситалар эмас, балки таъминлашнинг ҳуқуқий воситалари тизими. Бу тизимнинг ижтимоий аҳамияти шундан иборатки, у жиноят процессини юритаётган мансабдор шахсларни жиноят процессуал қонунда назарда тутилган шахс ҳуқуқларининг ҳақиқий таъминланишини эмас, балки декларативликни рад этишга, тортишиш марказини ўзгартиришга йўналтиради [7].

Қафолатлар тизими бу – процессуал қафолатлар алоҳида процессуал воситалар эмас, балки ҳуқуқий воситалар тизими эканлигини таъкидлаймиз. Ушбу тизимнинг ижтимоий аҳамияти шундан иборатки, у жиноий иш юритаётган мансабдор шахсларга декларатив характердан воз кечишни, жиноят процессуал қонунчилигида назарда тутилган ҳуқуқларнинг реал таъминланишни белгилайди.

Шунг қўра, Л.М.Володина томонидан таклиф қилинган “процессуал қафолатлар тизими” юзасидан илмий қараш бошқа олимларнинг нуқтаи назари билан солиштирганда бир мунча мақсадга мувофиқ. Жумладан, у қуйидагиларни ўз ичига олади: 1) жиноят иши бўйича иш юритишни амалга оширувчи органлар ва мансабдор шахсларнинг унинг иштирокчиларининг ҳуқуқларини амалга ошириш борасидаги вазифалари; 2) дастлабки тергов органларининг ҳаракатлари ва қарорлари устидан судга, прокурорга ва тергов органининг бошлиғига шикоят қилиш ҳуқуқи; 3) ишнинг натижасидан манфаатдор шахсларнинг апелляция ва кассация шикояти бериш ҳуқуқи; 4) назорат ишларини юритиш; 5) янги ёки янги очилган ҳолатлар туфайли жиноят иши қўзғатилиши [8].

Ўз навбатида, кафолатлари тизими процесс иштирокчиларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларни амалга оширишга бевосита имкон беради. Шу билан бирга, жиноят процессининг ҳар қандай иштирокчисини тергов ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг қонунга зид ҳатти-ҳаракатларидан муҳофаза қилиб, жиноят иши юритувида одил судловни ўрнатади.

Фикримизча, юқорида санаб ўтилган кўплаб талқинларга асосланиб, процессуал кафолатлар тизимини кенг ва тор маънода кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Тизим таркибига кўра бир-биридан сезиларли даражада фарқ қиладиган қуйидаги компонентларни ўз ичига олиши керак, хусусан: жиноят процесси тамойиллари; жиноят процесси шакллари; жиноят процесси иштирокчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари; процессда иштирок этаётган фуқароларнинг ҳуқуқларини таъминлашдаги органлар ва мансабдор шахсларнинг вазифалари.

Жиноят процессида шахс ҳуқуқларини таъминлашнинг процессуал кафолатлари таркибига кирувчи мазкур элементларни юридик адабиётларда[9] келтирилган назарий тавсифлардан келиб чиқиб, қуйидагича таҳлил қилиш мумкин.

Жиноят процесси тамойиллари. Жиноят процессуал принциплар ягона ва яхлит тизим бўлиб, бир-бирига ўзаро узвий алоқадор ва боғлиқдир. Бу нафақат ягона мақсад учун хизмат қилишда ёки судлов олдидаги вазифаларга эришишда, балки ҳар қандай принципнинг умумий процессуал шакллари доираларида амал қилишда ҳам намоён бўлади. Жиноят процесси тамойилларининг белгилари қуйидагилардан иборат: биринчидан, улар жиноят процессининг демократлашганлиги ва инсонпарварлигини ёрқин ифода этади, унинг тузилишини ва тизимини белгилайди; иккинчидан, жиноят-процессуал меъёрлар ва айрим жиноят процессуал институтларни янада такомиллаштириш учун асос бўлиб хизмат қиладиган; учинчидан, жиноят процесси принципларини амалиётда аниқ мазмунини англаш мураккаб бўлган жиноят-процессуал меъёрларни шарҳлаш ва қўллашда ишончли асос ҳисобланади; тўртинчидан, жиноят процесси принципларига сўзсиз амал қилиш жиноят ишлари суд муҳокамасининг барча вазифалари бажарилиши учун зарур ва мажбурий шартдир.

Жиноят процесси шакллари. Процессуал шакл – жиноят процессуал ҳужжатлар қонунийлиги ва асослилигининг, суд репрессияси аниқлигининг, жиноят процессининг ижтимоий-тарбиявий аҳамияти юқори даражада таъминланишининг, жиноят ишларининг суд муҳокамасида шахснинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари тўлалигича муҳофаза этилишининг муҳим кафолатидир.

Жиноят процесси иштирокчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари. Жиноят-процессида иштирок этувчи шахсларнинг жиноят-процессуал қонунчиликда белгиланган ҳуқуқ ва мажбуриятларининг ягона тизими.

Жиноят процессида иштирок этаётган фуқароларнинг ҳуқуқларини таъминлашдаги органлар ва мансабдор шахсларнинг вазифалари. Кафолатлар тизими таркибига кирувчи мазкур элементни Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 18-моддасида белгиланган норма мазмунида кўриш мумкин, унга кўра жиноят ишини юритиш учун масъулиятли барча давлат органлари ва мансабдор шахслар жиноят процессида қатнашаётган фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилишлари шарт. Ишни юритиш жараёнида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини бузиш оқибатида унга етказилган зарар ушбу Кодексда белгиланган асослар ва тартибда ундирилиши лозим.

Хулоса ўрнида таъкидлаш лозимки, “Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият” ҳисобланган мамлакатимизда жиноят процессининг ҳар бир иштирокчиси ҳуқуқларининг процессуал кафолатларининг тизимини таъминлаш бўйича ҳуқуқни қўллаш амалиётининг ҳозирги ҳолатини чуқур ва ҳар томонлама ўрганиш ҳамда бу борадаги қонунчиликни янада такомиллаштириш бугунги кундаги долзарб вазифадир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Жиноят процесси. Дарслик (З.Ф.Иноғомжонованинг умумий таҳрири остида). – Т.: ТДЮИ, 2008. - Б.24.
2. Кротова Л. А. Процессуальные гарантии достижения задач уголовного судопроизводства: дис.канд. юрид. наук. Казань, 1982. С. 106.
3. Химичева Г. П., Химичева О. В., Бородулин А. И. Понятие и назначение уголовного судопроизводства (уголовного процесса): учебное пособие // Уголовный процесс: общая часть. Вып. 1. М., 2002. С. 18.
4. Иванов Ю. А. Уголовно-процессуальные гарантии // Курс советского уголовного процесса: общая часть. М., 1989. С. 215.
5. Гриненко А. В. Уголовный процесс. Общая часть: учебник / под ред. А. В. Гриненко. М., 2002. С. 26-27.
6. Капинус Н. И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе: дис. д-ра юрид. наук. М., 2001. С. 149.
7. Овчинников Ю. Г. Система уголовно-процессуальных гарантий // Вестник ЮУрГУ, № 25, 2010. – С.56.
8. Володина Л. М. Уголовный процесс. Часть общая: учебное пособие. Красноярск, 2004. С. 40.
9. Жиноят процесси. Дарслик (З.Ф.Иноғомжонованинг умумий таҳрири остида). – Т.: ТДЮИ, 2008..

ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ПАТРУЛЬ-ПОСТ ХИЗМАТИ САФ БЎЛИНМАЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИ ВА УЛАР ФАОЛИЯТИНИ БОШҚАРИШНИНГ МОҲИЯТИ

М.Қ.Бобоумарова

Тошкент шаҳар ИИББ ҳузуридаги
Тергов бошқармаси катта терговчиси

Аннотация. Мақолада ички ишлар органлари патруль-пост хизмати саф бўлинмаларининг ҳуқуқий мақоми ва улар фаолиятини бошқариш моҳияти илмий таҳлил қилинган ҳамда мазкур хизмат зиммасига юклатилган вазифалар ва бу борада олиб борилган тадқиқот натижаларидан келиб чиқиб, «патруль-пост хизмати» ва «патруль-пост хизмати саф бўлинмалари», «ички ишлар органлари патруль-пост хизмати саф бўлинмаларини бошқариш» каби тушунчаларга таърифлар берилган.

Таянч сўзлар: жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш, патруль, пост, ички ишлар органлари патруль-пост хизмати, патруль-пост хизмати саф бўлинмалари.

ПРАВОВОЙ СТАТУС СТРОЕВЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ПАТРУЛЬНО-ПОСТОВОЙ СЛУЖБЫ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ И СУЩНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Аннотация. В статье научно проанализированы правовой статус строевых подразделений патрульно-постовой службы органов внутренних дел и сущность управления их деятельностью, а также задачи, возлагаемые на данную службу. В этой связи, исходя из результатов проведенного исследования, даны авторские определения таких понятий, как «патрульно-постовая служба», «строевые подразделения патрульно-постовой службы», «управление строевыми подразделениями патрульно-постовой службы органов внутренних дел».

Ключевые слова: обеспечение общественного порядка и безопасности, патрульная, постовая, патрульно-постовая служба органов внутренних дел, строевые подразделения патрульно-постовой службы.

THE LEGAL STATUS OF THE COMBATANT UNIT OF THE PATROL SENTRY SERVICE OF OF THE ORGANS OF INTERNAL AFFAIRS AND THE ESSENCE OF THEIR CONTROL

Annotation. The article gives authorship definitions to such concepts as «patrol post service» and «patrol and guard service combat units», «management of patrol and guard service combat units, internal affairs bodies» patrol and guard service combat units based on scientific analysis of the legal status of patrol and guard service combat units and tasks assigned to this service and the results of the research carried out in this.

Keywords: maintaining public order and ensuring safety patrol post internal affairs bodies patrol post service, patrol and guard service combat units.

Ҳозир республикаимиз маъмурий-ҳудудий бирликларининг шиддат билан ривожланиб бораётганлиги муносабати билан унинг марказий кўчалари, бошқа жамоат жойларида жамоат тартибини ва хавфсизлигини ҳозирги замон талабларига жавоб бера оладиган куч, воқитлар ҳамда усуллардан фойдаланган ҳолда самарали таъминлашга эҳтиёж сезилмоқда.

Фуқароларимиз хавфсизлигини таъминлашдаги муҳим омиллардан бири – кўча ва жамоат жойларида жиноят, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш экан, бугунги кунда патруль-пост хизматининг фаолиятини ҳам талаб даражасида, деб бўлмайди [1; 333-б.]. Шу сабабли, давлат раҳбарининг ташаббуси билан сўнгги йилларда қабул қилинган қонун ҳужжатлари асосида ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган салмоқли ишлар амалга оширилди. Шу жумладан, ички иш-

лар органларининг мазкур фаолият билан шуғулланувчи таркибий тузилмалари фаолияти замон талаблари асосида қайта ташкил этилди.

Жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш субъектлари орасида муҳим ўрин тутадиган патруль-пост хизмати саф бўлинмаларининг фаолиятини давр талаби асосида ахборот технологиялари билан таъминлаш, патруль-пост ва йўл-патруль хизматлари, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва пробация хизматлари бўлинмаларининг ўзаро ҳамкорликда ишлаши бўйича янги механизмларни белгилаш, уларнинг кунлик хизматини маҳаллалар кесимида йўлга қўйиш бугунги кундаги тизимли ишларнинг муҳим йўналишларидан бири бўлди [2].

Дарҳақиқат, В.В. Гордиенко тўғри таъкидлаганидек, жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш жамиятда қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни таъминлашнинг муҳим йўналишларидан бири бўлиб, одатда мазкур фаолиятни амалга ошириш вазифаси бир қатор субъектларнинг зиммасига юклатилади. Жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш жараёнида иштирок этувчи субъектлар орасида ички ишлар органлари патруль-пост хизмати саф бўлинмалари асосий ўринни эгаллайди [3].

Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг ҳар бир иштирокчиси ўз ҳуқуқий мақомига эга бўлганидек, патруль-пост хизмати саф бўлинмаларининг ҳам ўтган давр ичида ўзига хос ҳуқуқий мақоми шаклланди. Патруль-пост хизмати саф бўлинмаларининг ҳуқуқий мақомини тўлиқ тушуниш учун назаримизда, авваламбор, «патруль», «пост», «патруль-пост хизмати» ва «патруль-пост хизмати саф бўлинмалари» тушунчаларининг мазмун-моҳиятини чуқур англаб олиш мақсадга мувофиқдир.

«Патруль» сўзи французча «patrouille» сўзидан олинган бўлиб, «кўрикчи», «коровул» деган маъноларни билдиради ҳамда мазмунига кўра маълум ҳудуднинг хавфсизлигини таъминлаш ва тартибни сақлаш учун қўйилган қуролли кишилар ёки ҳарбий самолёт, кема кабилар гуруҳини англатади [4]. «Пост» сўзи ҳам французча «poste» сўзидан олинган бўлиб, «муайян жойга қўйилган» маъносини беради ҳамда мазмунига кўра «кўриқлаш ва мудофаа қилиш учун соқчига ёки соқчилар гуруҳига топширилган жой»ни англатади [4].

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, юридик адабиётлар ҳамда олиб борилган илмий-тадқиқот ишларида «патруль-пост хизмати» тушунчасига турлича таъриф бериш, унинг моҳиятини турлича талқин қилиш ҳоллари кузатилади. Хусусан, айрим юридик адабиётларда ушбу тушунчага «мамлакатда ва унинг маъмурий-ҳудудий бирликларида жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш, хусусан шахс, жамият ва давлат манфаатларини ҳар қандай жиноий, маъмурий ва бошқа ғайриижтимоий тажовузлардан маъмурий-ҳуқуқий ҳимоялашни амалга оширувчи хизмат» сифатида таърифлар келтирилган [5; 101-б.]. Кўриниб турибдики, «патруль-пост хизмати»га берилган мазкур таъриф умумий хусусиятга эга бўлиб, унда хизматнинг фаолият йўналишлари, турлари ҳамда таркиби аниқ келтирилмаган.

Ушбу келтирилган таърифлардан кўриш мумкинки, патруль-пост хизматини ўтайдиган таркиб фақат ички ишлар органларининг махсус нарядлари билан чекланиб қолган. Ваҳоланки, ушбу хизматга ички ишлар органларининг бошқа таркибий тузилмалари ҳамда ҳарбий хизматчилар ҳам жалб қилиниши мумкин.

Юқорида келтирилган фикрлар, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг таҳлилидан келиб чиқиб, «патруль-пост хизмати» тушунчасига қуйидагича таъриф бериш мумкин: «Патруль-пост хизмати – ички ишлар органлари ходимлари ва ҳарбий хизматчиларнинг жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш, шахс, жамият ва давлат манфаатларини ҳар қандай жиноий ва маъмурий тажовузлардан маъмурий-ҳуқуқий ҳимоялаш бўйича кўчалар ва жамоат жойларида, кўриқловга олинган маҳсулотларни кузатиб боришда, йўловчи поездларда ва белгилаб берилган бошқа жойларда хизмат ўташи».

Назаримизда, юқоридаги олимлар томонидан келтирилган фикр ва мулоҳазаларда ички ишлар органлари патруль-пост хизмати саф бўлинмаларини бошқаришнинг мазмун-моҳияти тўлиқ очиқ берилмаган. Негаки, келтирилган фикрларда ички ишлар органларидаги бошқарувнинг муҳим жиҳатлари ҳисобланган фаолиятни кадрлар билан таъминлаш ҳамда моддий-техник таъминлаш масалалари эътибордан четда қолган.

Муайян тизим, жумладан ички ишлар органлари патруль-пост хизмати саф бўлинмаларини бошқариш кенг кўламли фаолият бўлиб, турли функция, шакл ва усуллар орқали таъминланади. Улар ўз мазмун-моҳиятига кўра патруль-пост хизмати саф бўлинмаларини бошқариш негизининг муайян асослари (фундаменти)ни ташкил этади. Фикримизча, улар-

ни қуйидагича гуруҳлаш мақсадга мувофиқдир:

- 1) бошқарувнинг ҳуқуқий асослари;
- 2) бошқарувнинг ташкилий-тактик ва методик асослари;
- 3) бошқарувнинг моддий-техник асослари;
- 4) бошқарувнинг кадрларга оид асослари.

Демак, ички ишлар органлари *патруль-пост хизмати саф бўлинмаларини бошқариш* – ички ишлар органлари патруль-пост хизмати саф бўлинмаларининг жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш фаолиятини ваколатли давлат органлари ва мансабдор шахслар томонидан ҳуқуқий, ташкилий-тактик ва методик, моддий-техникавий ҳамда кадрлар билан таъминлаш орқали амалга ошириладиган маъмурий фаолиятдир.

Ўйлаймизки, ички ишлар органлари патруль-пост хизмати саф бўлинмаларининг ҳуқуқий мақоми ва улар фаолиятининг моҳиятига доир билдирилган мулоҳазалар келгусида мазкур фаолиятини тартибга солувчи идоравий норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш ҳамда ушбу соҳадаги мавжуд муаммоларни бартараф этишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. *Мирзиёев Ш.М.* Инсон манфаатларини таъминлаш учун аввало унинг ҳуқуқ ва эркинликлари ишончли ҳимоя қилинмоғи зарур // Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Ж. 1. – Т., 2017. – Б. 592.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2021 йил 26 март ПФ-6196-сонли фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.03.2021 й., 06/21/6196/0240-сон.

3. *Байгажаков С.В.* Организация деятельности служб и подразделений полиции по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности [Электронный ресурс]: Учебник / Байгажаков С.В., Бецов А.В., Гордиенко В.В. – Электрон. текстовые данные. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 463 с. // [Электрон манба]. – URL: <http://www.iprbookshop.ru/52049>. (мурожаат вақти: 19.10.2019).

4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – URL: https://n.ziyouz.com/books/uzbekiston_milliy_ensiklopediyasi/O'zbekiston%20Milliy%20Ensiklopediyasi%20-%20P%20harfi.pdf

5. Ички ишлар органларининг жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш фаолияти: Дарслик / И. Исмаилов, М.З. Зиёдуллаев, Ф.Н. Шукуров ва бошқ.; генерал-лейтенант Б.А. Матлюбовнинг умумий таҳрири остида. – Т., 2019. – Б. 414.

ЖАМОАТ ТАРТИБИНИ САҚЛАШ ВА ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ МУҲИМ ВАЗИФАСИ: ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ ҲАМДА ҲАМКОРЛИК

М.Қ.Бобоумарова

Тошкент шаҳар ИИББ ҳузуридаги
Тергов бошқармаси катта терговчиси

Аннотация. Мақолада ички ишлар органларининг жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш йўналиши бўйича ўзгаришлар келтирилган бўлиб, қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, хорижий тажрибалар, тизимга киритилаётган инновацион технологиялар, ҳамкорлик масалалари, тизимни такомиллаштиришнинг устувор вазифалари хусусида мулоҳазалар юритилган.

Таянч тушунчалар: жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, хорижий тажриба, инновацион технологиялар, ҳамкорлик.

ОСНОВНЫЕ ЗАДАЧИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ОХРАНЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА И ОБЕСПЕЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

Аннотация. В статье проанализированы нормативно-правовые акты, зарубежный опыт, вопросы взаимодействия и внедрения инновационных технологий, а также приоритетные задачи по совершенствованию деятельности органов внутренних дел в сфере охраны общественного порядка и обеспечения безопасности.

Ключевые слова: охрана общественного порядка и обеспечение безопасности, нормативно-правовые акты, зарубежный опыт, инновационные технологии, взаимодействие.

THE MAIN TASKS OF THE ORGANS OF INTERNAL AFFAIRS IN PUBLIC ORDER AND SECURITY PROTECTION: FOREIGN EXPERIENCE AND INTERACTION

Annotation. The article analyzes and highlights innovations, regulatory legal acts, foreign experience, issues of interaction and implementation of innovative technologies, as well as priority tasks of improving the system in the field of ensuring public order and security by internal affairs bodies.

Keywords: ensuring public order and security, regulatory legal acts, foreign experience, innovative technologies, interaction.

Жамоат тартиби – бу фуқароларнинг шахсий, жамоат хавфсизлиги, корхона, муассаса, ташкилот ва жамоат ташкилотларининг мутаносиб фаолият кўрсатиши, фуқароларнинг меҳнат қилиши ва дам олиши учун тўлиқ шароит яратиш, уларнинг шаъни, кадр-қиммати ҳамда умуминсоний кадриятларни ҳурмат қилишга йўналтирилган ҳуқуқий, ижтимоий меъёрлар асосида жамоат жойларида юзага келадиган, ривожланадиган ижтимоий муносабатлар тизими.

Жамоат хавфсизлиги – бу шахс, жамият ва давлатнинг жиноятчилик, бошқа ҳуқуққа хилоф ҳаракатлар, фавқулодда ҳолатлар оқибатлари, ижтимоий низолар, табиий офат, эпидемия, эпизоотия, йирик ҳалокатлар, авария ва ёнғинлардан ҳимояланганлиги ҳолати ҳисобланади. Жамоат тартибини сақлаш, ўз навбатида, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга хизмат қилади ва жиноятчиликка қарши кураш сиёсатини самарали таъминлашнинг кафолати бўлади[2].

Шунингдек, 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида «жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятни мувофиқлаштиришнинг самарадорлигини ошириш» каби вазифалар назарда тутилган. Бу эса республикамізда

ички ишлар органлари фаолиятига илғор тажрибалар, иш усуллари ва инновацион технологияларни жорий этиш, улар фаолиятини ҳуқуқий, ташкилий-методик, моддий-техник жиҳатдан ва малакали кадрлар билан таъминлашни такомиллаштириш, жамоатчилик тузилмалари иштирокининг самарадорлигини ошириш асосида жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлашни тақозо этади[3].

Мамлакатимизда ўтган давр мобайнида жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлашга қаратилган кенг кўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. Жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш, жиноятчиликка қарши курашнинг ҳуқуқий ва ташкилий-институционал механизмларини такомиллаштириш бўйича илмий тадқиқотлар дунёнинг етакчи илмий марказлари, олий таълим муассасалари, жумладан Халқаро криминологлар ассоциацияси, Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти, Марказий Европа Полиция академияси, Европа Иттифоқи ҳуқуқни муҳофаза қилиш таълим агентлиги, Жорж С. Маршалл хавфсизлик тадқиқотлари Европа маркази, Германия полиция университети (*Германия*), Полиция ходимлари Миллий ўрта мактаби (*Франция*), Полиция фанлари миллий тадқиқот институти (*Япония*), Ички ишлар вазирлиги Бошқарув академияси (*Москва*) ва Санкт-Петербург университети (*Россия*) ва Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясида олиб борилган.

Жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини такомиллаштириш бўйича жаҳонда олиб борилган тадқиқотлар натижасида қуйидаги натижаларга эришилган: полициянинг куч ва воситаларини аҳолига яқинлаштириш, бевожута жамоат жойларида қуйи таркибий тузилмаларнинг фаолиятини йўлга қўйиш орқали ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишнинг самарадорлигини ошириш асослантирилган (*George C. Marshall European center*). Улар фаолиятининг ташкилий-институционал ва ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш концепциясини яратиш зарурати асослантирилган (*Россия Федерацияси ИИВ Бошқарув академияси*).

Республикаимизда ички ишлар органлари томонидан жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлашга оид масалалар ҳуқуқшунос С.Т.Ахмедова томонидан «Оммавий тадбирларни ўтказиш вақтида жамоат тартибини сақлашни ташкил этиш масалалари» ўрганилган[4].

Америка Қўшма Штатлари, Канада, Буюк Британия, Германия, Франция, Австралия, Япония, Туркия, Россия Федерацияси каби давлатларнинг жамоат тартибини сақлаш ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси билан шуғулланувчи тизимларининг илғор тажрибасида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш тизимлари, соҳада жамоатчиликнинг иштироки ҳамда мазкур фаолиятни таъминлашнинг шакл ва усуллари ажратилган ҳолда ўрганилган ва қиёсий таҳлил қилинган.

Шу ўринда Европа давлатларидан Германияда жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ҳамда жиноятчиликка қарши курашда йўлга қуйилган эътиборга молик жиҳатларга тўхталсак.

Германияда жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашишда фуқароларнинг имкониятидан кенг фойдаланиш амалиётининг мавжудлиги диққатга сазовор. Мазкур амалиётга кўра, ҳар қандай ҳуқуқбузарлик, шу жумладан ғайриижтимоий хулқ-атворнинг гувоҳи бўлган Германия фуқаролари бу ҳақида дарҳол давлат органларига телефон орқали оғзаки, электрон кўринишда хабар беради. Хабар асосида тезкор профилактик чоралар кўрилиб, натижаси ҳақида фуқарога маълум қилинади.

Мазкур тадбирларни амалга ошириш учун «Neighborhood watch» (*Қўшининг кузатуви*), «Crimestoppers» (*«Жиноятни тўхтатувчилар»*), «Crimeprevention through environment design (broken window)» (*«Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташиқи муҳитдан кузатув остига олиш (синиқ ойналар)»*), «Safety City» (*Хавфсиз шаҳар*) каби дастурлар ишлаб чиқилиб, амалиётга самарали татбиқ этиб келинмоқда[5].

Республикаимизда шунга ўхшаш дастурлардан «Хавфсиз шаҳар» аппарат-дастурий комплекси ишлаб чиқилиб, унинг имкониятларидан Тошкент шаҳрида кенг фойдаланишга йўналтирилган чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Мамлакатимизда ички ишлар органлари тизимида амалга оширилаётган ислохотлар келажакда фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини, жисмоний ва юридик шахсларнинг мулкни ҳимоя қилиш, қонун устуворлиги, шахс, жамият, давлат

хавфсизлиги, шунингдек ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлашнинг марказий субъекти бўлиб қолиши асослантирилган.

Ҳозирги кунда Республикамизда янги ташкил этилган Миллий гвардиянинг ҳам асосий вазифаларидан бири – жамоат тартибини ва хавфсизлигини таъминлашга кўмаклашишдан иборат.

Ушбу вазифани бажариш доирасида ички ишлар, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари ва жамоат ташкилотлари билан биргаликда комплекс тадбирлар ташкил этилиб, амалга оширилмоқда.

Жамоат тартибини сақлаш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда ахборот ҳамда ахборот технологияларини кенг жорий этиш ҳам самара беради. Хусусан, содир этилиши мумкин бўлган ҳуқуқбузарликлар, жумладан жиноятлар ҳақидаги тўлиқ, аниқ маълумотлар ҳуқуқбузарликлар ва жиноятларнинг олдини олиш борасида ўтказилаётган чора-тадбирлар бунда ўз аксини топади.

Хулоса қилиб айтганда, жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ҳамда жиноятчиликка қарши кураш нафақат республикамизда, балки бутун дунёда долзарб масала бўлиб қолади. Бу эса ушбу йўналишда мунтазам фаолиятни давом эттиришни талаб этади ва бу борада ички ишлар органлари тизимида қуйилган талаб, вазифалар ўз долзарблигини сақлаб қолади. Ўз навбатида, бу вазифалар инновацион технологияларни жалб қилган ҳолда, ўзаро ҳамкорлик асосида мазкур йўналишларда доимий изланишлар олиб бориш, тизим фаолиятини мақбуллаштириш, ходимлар ҳушёрлигини ошириш, уларнинг билим савияларини мунтазам ошириб бориш, хорижий давлатлар тажрибасини ўрганган ҳолда фаолиятни тизимли таҳлил қилиш, олинган ахборотни ўрганиш ҳамда ижобий ўзгаришлар ясаш учун барча тузилма ходимларидан доимий ҳаракатда бўлишни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. *Зиёдуллаев М.З.* Ички ишлар органларининг таянч пунктларини бошқаришни такомиллаштириш: Монография. – Т., 2018. – 260 б.
2. Қаранг: http://hudud24.uz/author/madhiya_avazova/17-06-2020
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2017. – № 6. – 70-м.
4. *Зиёдуллаев М.З.* Ички ишлар органларининг таянч пунктларини бошқаришни такомиллаштириш: Монография. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. – 260 б.
5. http://hudud24.uz/author/madhiya_avazova/17-06-2020

SHHTNING BOSHQA MINTAQAVIY TASHKILOTLAR BILAN HAMKORLIGI

Nosirov Barxayot Murodjonovich,
"BN Construct and Repair" da direktor
E-mail: barkhayot3389@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shanxay Hamkorlik Tashkilotining boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorligi, buning istiqbollari va muammolari kabi jihatlariga to'htalib o'tilgan. Tashkilotning ASEAN bilan aloqalariga alohida to'htalinib, bugungi kundagi xolati atroflicha yoritilgan. Maqolada xavfsizlikni ta'minlashdan tashqaro iqtisodiy hamkorlikka ham alohida urg'u berilgan.

Kalit so'zlar: mintaqaviy tashkilot, kollektiv xavfsizlik, terrorizm, Mintaqaviy Aksilterror Tuzilma, Markaziy Osiyo, ASEAN, barqarorlik.

Mintaqaviy tashkilotlarning rolini oshib borishi bu zamon talabidir. Bugungi kunga kelib xalqaro xavfsizlikni ta'minlashda mintaqaviy tashkilotlar imkoniyatlari Birlashgan Millatlar Tashkiloti tamonidan ham keng foydalanib kelinmoqda. BMT Nizmoida belgilab qo'yilgandan keyin birinchi marta 1993 – yili kollektiv xavfsizlik tarixida mintaqaviy tashkilot bilan birgalikda tinchlikni ta'minlash (tinchlikparvarlik) harakati amalga oshirildi.[1] Bugungi kunga kelib mintaqaviy tashkilotlar xalqaro muammolarni xal qilishda tobora faolroq harakat qilmoqdalar.

2001-yilda tashkil etilgan ShHT bugungi kunga kelib nufuzli xalqaro tizimlardan biriga aylandi. Buning isbotini esa, hozirgi kunda mintaqaviy xarakterdagi bir qator masalalarning samarali yechimini Shanxay Hamkorlik Tashkilotining ishtirokisiz amalga oshirilmaligida ko'rish mumkin. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti qisqa muddat ichida siyosiy, xavfsizlik, iqtisodiy va gumanitar muammolarni xal qilishda muhim platformaga aylandi. [2]

Shanxay Hamkorlik Tashkiloti faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biri yetakchi xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar bilan sherikchilik munosabatlarini rivojlantirish hisoblanadi. Albatta mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashda, agar bu mintaqada jahon hamjamiyatining eng muammoli davlatlaridan biri Afg'oniston joylashgan bo'lsa, va boshqa tashkilotlarning harbiy qismlari mavjudligi ular bilan hamkorlik qilish ehtiyojini yanada oshiradi. Tashkilotga a'zo barcha davlatlar, jumladan O'zbekiston ham Shanxay Hamkorlik Tashkilotini boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishidan manfaatdor. Shu munosabat bilan 2004-yilning iyun oyidagi Toshkent sammitida ShHT a'zo davlatlari boshliqlari ko'p tomonlama sherikchilik tashkilotlarini tuzish taklifi bilan chiqdilar. ShHT davlatlari qator xalqaro tashkilotlar jumladan, ASEAN bilan hamkorlik qilishga tayyor ekanligini ma'lum qildi. 2005-yilning aprel oyida Jakarta shahrida Shanxay Hamkorlik Tashkiloti va ASEAN Sekretariatlari o'rtasida imzolangan Memorandum hamkorlikning asosiy yo'nalishlarini belgilab berdi. Bu yo'nalishlar terrorizm, transmilliy jinoyatchilik, narkotik va qurol kontrabandasi, noqonuniy migratsiyaga qarshi kurash, shuningdek, tomonlar iqtisodiy va moliyaviy turizm, tabiati muhofaza qilish, tabiiy resurslardan foydalanish, gidroenergetika va bio-isitish sohasida hamkorlik qilishga kelishib oldilar. ShHT va ASEAN Tinch va Osiyo mintaqasida kollektiv xavfsizlik tizimini tashkil etishga keng ahamiyat qaratmoqda. 2008-yil noyabr oyida Pekindada ShHT va ASEAN bosh Sekretariatlari uchrashuvida Memorandum asosida muntazam aloqalarni o'rnatish borasidagi kelishuvni tasdiqlandi. 2019 – oktyabrda Jakartada ShHT va ASEAN vakillari orasida bo'lib o'tgan yumaloq stol uchrashuvida ikki tashkilot o'rtasidagi iqtisodiy va investitsion imkoniyatlar muhokama qilindi.[3]

Ikki tashkilot tarkibiy tuzilmasi jihatdan ikki xil bo'lsada, ko'p masalalar shu jumladan iqtisodiyotni rivojlantirish hamda erkin savdo munosabatlarini yo'lga qo'yish bo'yicha maqsadlari mushtarak deyishim mumkin. Gapimni isboti sifatida ASEANning sobiq nosh sekretari Li L'ong Min ni «ShHT va ASEAN har xil tuzilmalarga ega tashkilotlar bo'lishiga qaramasdan, savdo sotiqni erkinlashtirish hamda unga xalqait beruvchi to'siqlarni bartaraf qilish bo'yicha umumiy maqsadga egamiz»[4] degan gaplarini eslash kerak o'ylayman.

O'zbekiston ShHTga yetakchilik qilgan davrida O'zbekiston Shanxay Hamkorlik Tashkiloti uchun katta ishlarni amalga oshirdi. Jumladan, 2021-yilning 25 - martida BMT Bosh Assambleyasi « BMT va ShHT o'rtasida hamkorlik qilish to'g'risida» 75/69 - sonli rezolyutsiya qabul qildi.[5] Bu Rezolyutsiya faqatgina munosabatlarni shakllantirib qolmay, balki tomonlarning kelgusidagi amaliy hamkorligining huquqiy asosi boldi. Rezolyutsiyaga muvofiq, BMT va ShHT Bosh Sekretariatlari o'rtasida muntazam konsultatsiyalar olib borish va aloqalar o'rnatish, birgalikda

dasturlar ishlab chiqish belgilandi. O'tgan yillar davomida ShHT BMTning ESKATO, UNDP va boshqa strukturalari bilan samarali hamkorlik aloqalarini o'rnatdi.

1992-yilning 15-mayida Armaniston, Belorussiya, Qozog'iston, Rossiya, Tojikiston o'rtasida Kollektiv Xavfsizlik To'g'risidagi Shartnoma qabul qilindi. Ushbu Tashkilotning maqsadi avvalo tinchlik, xalqaro va mintaqaviy xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash, kollektivlik asosida a'zo davlatlarning mustaqilligi va hududiy yaxlitligi, suverenitetini himoya qilishdan iborat bo'lib, ushbu maqsadlar Shanxay hamkorlik Tashkiloti faoliyat yo'nalishiga mos keladi deyishimiz mumkin. Har ikki tashkilot manfaatli hamkorlikni qo'llab quvvatlab 2001-yilning 5-oktabrida ShHT va KXShT Sekretariatlari o'rtasida hamjihatlik to'g'risida Memorandum imzolashdi. Ushbu memorandumga ko'ra, tomonlar quyidagi yo'nalishlar bo'yicha o'zaro hamkorlikni amalga oshiradilar:

- mintaqaviy va xalqaro xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash;
- terrorizmga qarshi kurash;
- narkotiklarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurash;
- noqonuniy qurol-yarog' aylanishiga qarshi kurash;
- transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash.

ShHTning rolini biz hamkorlikning siyosat, xavfsizlik, iqtisodiyot, va ijtimoiy sohalarda ko'rishimiz mumkin. Albatta ekologik masalalar bo'yicha hamkorlik ancha sust rivojlangan bo'lib, mintaqadagi muammolar bunga misoldir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бобокулов И. И. "Международно-правовые аспекты региональной безопасности: вопросы теории и практики." Т.: УМЕД.2010. – С.78
2. Е. В. Ким, Л.О. Конопянова «ШОС и АСЕАН: Перспективы сотрудничества.» Вестник ЗабГУ. 2017. Т.23 №.11 - С.51.
3. В Джакарте прошел круглый стол на тему «АСЕАН-ШОС: торговый и инвестиционный потенциал» (Электронный ресурс). Режим доступа <http://rus.sectsco.org/news/20191023/589294.html>
4. Е. В. Ким, Л.О. Конопянова «ШОС и АСЕАН: Перспективы сотрудничества.» Вестник ЗабГУ. 2017. Т.23 №.11 - С.53.
5. Генеральная Ассамблея ООН приняла резолюцию «Сотрудничество между Организацией Объединенных Наций и Шанхайской организацией сотрудничества» (Электронный ресурс). Режим доступа <http://rus.sectsco.org/news/20210330/735700.html>

SHARTNOMAVIY HUQUQIY MUNOSABATLARNI TAKOMILLASHTIRISH DAVR TALABI

Ro'zmetova Dilrabo Yangibayevna

Xorazm viloyati Yuridik texnikumining yetakchi

“Huquq” fani o'qituvchisi,

Xajiyev Azizbek Qadamboyevich

Xorazm viloyati Yuridik texnikumining

“Huquq” fani o'qituvchisi,

Madaminova Madinabonu

yuridik texnikum o'quvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada fuqarolik - huquqiy munosabat ishtirokchilari bo'lgan sub'yektlarning shartnomaviy huquqiy masalalar bo'yicha qonunchilikdagi yangiliklarning mazmun mohiyati qonuniy asoslari bilan yoritib bergan.

Kalitso'zlar: Huquq, Shartnoma, Yuridik shaxs, Mulk, Sub'yekt, Fuqarolik-huquqiy munosabat, Davlat, Tadbirkorlik, Fuqaro, Majburiyat, Mulkiy munosabat, Demokratiya, Burch, Erkinlik

Shartnoma huquqiy munosabatlarni tartibga solish vositalari ichida eng universal, demokratik vosita hisoblanadi. Shartnomalar orqali huquqiy munosabat tartibga solinganda, undagi barcha ishtirokchilarning manfaati eng ko'p darajada ta'minlangan bo'ladi. Odatda har qanday shartnoma ixtiyoriylik asosda vujudga keladi va shartnomalarda huquq va majburiyatlarni belgilashda mulkiy manfaatlar va shaxsiy ne'matlarni taqsimlashda o'ziga xos muvozanat, uyg'unlik o'z aksini topadi. Shartnoma erkinligi tamoyilining mazmuni FKning 354-moddasida mustahkamlab qo'yilgan. Unga ko'ra, fuqarolar va yuridik shaxslar shartnoma tuzishda erkindirlar. Buning ma'nosi shundan iboratki, hech kim ularni shartnoma tuzishga majbur qila olmaydi.

Shartnoma ikki yoki undan ortiq shaxsning fuqarolik huquqlari va burchlarini belgilash, o'zgartirish yoki bekor qilishga qaratilgan o'zaro kelishuvdir. (FK 353- modda) shartnoma tadbirkorlik sub'yektlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning huquqiy asosi hisoblanadi. Tadbirkorlik faoliyati sohasida tuzilayotgan shartnomalar iqtisodiy shartnomalari deb ataladi. Xo'jalik shartnomalarining muhim ahamiyatini hisobga olib O'zbekiston Respublikasining «Xo'jalik yurituvchi sub'yektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to'g'risida»gi qonuni qabul qilingan bo'lib, unda iqtisodiy shartnoma tuzishning, bajarishning, o'zgartirishning va bekor qilishning huquqiy asoslari, tadbirkorlik yurituvchi sub'yektlarning huquqlari va majburiyatlari, shuningdek, joylardagi davlat hokimiyat organlarining hamda shartnomaviy munosabatlar ustidan davlat boshqaruvini amalga oshiruvchi davlat organlarining vakolatlari belgilab qo'yilgan. Shartnomaning mazmun mohiyatidan kelib chiqib, quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:– huquqiy munosabat sifatida: u ishtirokchilarning fuqarolik huquqlari va majburiyatlarini belgilaydi, o'zgartiradi yoki bekor qiladi;– majburiyatlarni keltirib chiqaruvchi yuridik fakt sifatida: bitimning tuzilishi fuqarolik-huquqiy munosabatlarni vujudga keltiradi;– ishtirokchilarning xohish-irodasi bilan majburiyatning yuzaga kelishini qayd etuvchi hujjat sifatida: bitim yozma shaklda tuzilishi mumkin.

Prezidentning 2021 yil 14 - sentabrda “Shartnomaviy munosabatlarni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF–6313-sonli farmoni qabul qilindi.

Farmonga ko'ra, 2021 yil 1 dekabrda quyidagilar bekor qilinadi:

-banklarga yetkazilgan mahsulot uchun to'lovlarni uchinchi shaxslar hisobidan qabul qilishga qo'yilgan ta'qiq;

-davlat ulushi 50 foiz va undan yuqori bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning mahsulotlarni yetkazib berish to'g'risida tuziladigan shartnomalarida to'lovni oldindan belgilashga doir talab;

-qishloq xo'jaligi va chorvachilik mahsulotlari yetishtiruvchilari va tayyorlov tashkilotlari o'rtasida tuziladigan shartnomalarda majburiy ravishda avansni belgilashga doir talablarni nazarda tutadi.

Jismoniy shaxslarga qarz shartnomalarini notarial tasdiqlash orqali chet el valyutasida o'zaro qarz berish va qaytarib olishga ruxsat beriladi.

2022 yil 1 yanvardan:

– sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etishda mol-mulkni realizatsiya qilish

bo'yicha elektron onlayn auksionda sotuvga qo'yilgan mol-mulk uni sotishdan tushgan pul mablag'lari hisobidan auksion g'olibiga qarzlarsiz va taqiqlardan yechilgan holda topshiriladi;

– shartnoma tarafi ikkinchi tarafdin shartnoma majburiyatlarini bajarishni qabul qilganda, uni keyinchalik haqiqiy emas deb topishni talab qilishga haqli emas;

– davlat xaridlari bilan bog'liq tuziladigan shartnomalarda majburiy ravishda korrupsiyaga qarshi qo'shimcha shartlar belgilanadi;

– tadbirkorlar soliq va bojxona to'lovlari bo'yicha qarzdorlikni to'lamaganda, soliq yoki bojxona organlari bankka qarzdorlikka teng pulni muzlatib qo'yish va uni 30 kundan so'ng undirish to'g'risida farmoyish yuboradi va bu haqda to'lovchini xabardor qiladi;

– kommunal, energiya, aloqa xizmatlari, yo'lovchi va yuklarni tashishga oid tabiiy monopoliyalar ishlab chiqqan shartnomalar monopoliyaga qarshi kurashish organi bilan kelishiladi.

Farmonga ko'ra, elektron savdo maydonchalari orqali mahsulotlar oldi-sotdi qilinganda va boshqa bitimlar tuzishda eskrou tizimi joriy etiladi.

2022/2023 o'quv yilidan OTMda o'qitish bo'yicha shartnomalar elektron shaklda tuziladi. Farmonga ko'ra shuningdek:

Xo'jalik yurituvchi sub'yektlar tomonidan shartnomalar tuzishda qo'llash uchun tavsiyaviy xarakterga ega bo'lgan korrupsiyaga qarshi qo'shimcha shartlar ishlab chiqiladi; shartnomalar namunalari "yurxizmat.uz" maxsus axborot portaliga joylashtiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi 2020 yil Toshkent "Adolat" nashriyoti
2. «Xo'jalik yurituvchi sub'yektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to'g'risida»gi qonuni
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 14 - sentabrda "Shartnomaviy munosabatlarni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6313-sonli farmoni

ЁШЛАРДА ҚОНУНГА ИТОАТКОРЛИК ТУЙҒУСИНИ ЮКСАЛТИРИШ ОМИЛЛАРИ

Асадова Нилуфар Ёркиновна
Бухоро давлат университети талабаси

Аннотация: В статье анализируются факторы повышения правосознания и культуры молодежи. Раскрыта сущность понятий “правовое воспитание”, “верховенства закона”. Уделяется особое внимание на факторы повышения общественно-политической активности молодежи в процессе модернизации. Уделяется особое внимание на содержание проводимых реформ в сфере защиты прав человека.

Ключевые слова: Молодежь, правовое воспитание, защита прав человека, правосознания.

Аннотация: Мақолада ёшларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини ошириш омиллари таҳлил етилган. «Тўғри тарбия», «қонун устуворлиги» тушунчаларининг моҳияти очиб берилди. Модернизациялаш жараёнида ёшларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш омилларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар мазмунига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Калит сўзлар: Ёшлар, тўғри таълим, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, ҳуқуқий онг.

Ўзбекистондаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш, мамлакатнинг куч-қудрати ва салоҳияти ўсишида ёшларнинг ўзига хос ўрни бўлиб, умуммиллий ва умумдавлат миқёсидаги вазифадир.

Маълумки, ҳуқуқий демократик давлат фуқароларнинг ҳуқуқий маданиятини юксак бўлишини талаб этади. Баркамол авлод эркин фуқаролик жамиятининг ҳал қилувчи кучидир. Шу сабабли мамлакатимизда ёшларни ҳар томонлама етук фарзанд этиб тарбиялаш, уларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш ва жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мамлакатимизда фуқароларнинг ҳуқуқий маданиятини ўстириш, аҳолининг ҳуқуқий тарбияси, ва таълимини такомиллаштириш бўйича кенг кўламдаги ишлар олиб борилмоқда.

“Миллий юксалиш” – мамлакатимиз тараққиёти, халқимизнинг сиёсий-ҳуқуқий тафаккури, ҳаёт даражаси ва турмуш сифатини ҳар томонлама юқори босқичга кўтариш йўлидаги ҳаракатдир. Таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламдаги ислохотлар инсонлар ҳаётини, дунёқарашини ҳамда турмуш тарзини ўзгартирмоқда. Жамиятда «Янги Ўзбекистонни биргаликда барпо этамиз» деган улуғвор мақсад шаклланди ва «Жамият — ислохотлар ташаббускори» деган янги ғоя кундалик фаолиятимизга фаол кириб бормоқда.

Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг самарали механизмини яратиш, инсон ҳуқуқлари маданиятини шакллантириш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар самарадорлигини ошириш, шунингдек, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси[1]ни ижро этиш мақсадида 22 июнь 2020 йилда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг миллий стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6012-сон Фармони [2] тасдиқланди. Фармон лойиҳаси Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази томонидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январь куни Олий Мажлисга тақдим этган Мурожаатномаси[4] да, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 13 декабрдаги “Конституция ва қонун устуворлигини таъминлаш, бу борада жамоатчилик назоратини кучайтириш ҳамда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори[3]да белгиланган вазифалардан келиб чиқиб тайёрланган эди. Таъкидлаш жоизки, ушбу ҳужжатнинг тайёрланиши жараёнида 50 дан ортиқ давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтлари томонидан тақдим қилинган 200 дан зиёд таклиф ва мулоҳаза ҳисобга олинди. Фармонга мувофиқ, Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг миллий стратегияси ва уни амалга ошириш бўйича “Йўл харитаси” тасдиқланади.

Унда жамиятда ҳуқуқий, сиёсий онг ва маданиятни ошириш орқали қонун устуворлигини таъминлаш; ҳуқуқий, сиёсий онг ва маданиятни умумжамоа маданиятининг ажрал-

мас таркибий қисмига айлантириш; қонунларга риоя этиш кўникмасини шакллантиришда оила, таълим-тарбия масканлари, маҳалла, жамоатчилик институтлари имкониятларидан фойдаланишга қаратилган механизмларни яратиш вазифалари белгилаб берилди.

Ҳуқуқий тарбия – бу шахсга нисбатан ҳуқуқий онгни, шахснинг қонунга бўлган хизматини, қонунга итоаткор хулқ-атвор кўникмалари ва одатларини шакллантирувчи уюшган, бир тизимли, аниқ мақсадни кўзлаган ҳолда таъсир этишдир.

Юксак даражадаги ҳуқуқий маданиятга эришишнинг ягона йўли – ҳуқуқий таълим ва ҳуқуқий тарбияни ислоҳ қилиш ва ривожлантиришдир. Чунки ҳуқуқий саводхонлик ҳуқуқий маданият асосидир.

Ҳуқуқий маданият – инсонларнинг ҳуқуқий биимларни ўзлаштириб, уни ўз хулқ атвори ва юриш туришида акс эттириб, риоя қилиши бўлиб, у жамиятдаги турли жараёнларга таъсир кўрсатадиган, фуқаролар ва ижтимоий гуруҳларнинг жипслашувига кўмаклашадиган, жамиятнинг барқарорлиги ва яхлитлигини таъминлаб, мустаҳкамлайдиган омилдир. “Ҳуқуқий маданият – фуқароларнинг етуқлилиги ва онглилигини кўрсатувчи мезон. Ҳуқуқий маданият тушунчаси ҳуқуқнинг ривожланиш даражаси, аҳолининг ҳуқуқ ҳақидаги тушунчаси, қонунларнинг аҳволи, ҳуқуқни амалга ошириш ишларини ташкил этиш даражаси, ҳуқуқнинг обрўи сингари элементлардан ташкил топади... Шахс қанчалик ҳуқуқий билимга эга бўлмасин, қонун ва бошқа қоидаларга амал қилмаса, у жамият учун катта зарар бўлиб, бу ҳуқуқий маданиятсизликни келтириб чиқаради. Демак, ҳуқуқий маданиятга шахснинг ўз ҳуқуқ, эркинликларини англаганлигини кўрсатувчи мезон сифатида қарашимиз мумкин... Ҳуқуқий маданият инсоннинг ҳуқуқ, жамият ва давлатга бўлган муносабатининг алоҳида шахс, унинг ҳуқуқ ва манфаатларига бўлган муносабати билан ҳамбарчас боғлиқ, ҳуқуқий маданият даражаси ҳуқуқий тизимнинг ривожланганлик даражаси, давлат ва жамият институтларининг халқчиллиги, аҳолининг билим даражаси, ҳуқуқий онг ва жамиятдаги ҳуқуқий мафкура билан узвий алоқадорликдадир” [5].

Ҳуқуқий давлатнинг асосий белгиси барча фуқароларнинг қонун олдида тенглиги, Конституция ва қонунларнинг устунлиги таъминланишидир. Бундай давлатларда ижтимоий бирлашмалар фаолиятига бир қадар мустақиллик ва эркинлик берилиб, уларнинг ҳақ-ҳуқуқлари мустаҳкамланади ва уларга риоя этилади. Ҳуқуқий давлат фуқаролик жамияти билан узвий боғланган бўлади. Мақсад – Конституция ва қонунларнинг жамиятдаги ўрни, аҳамияти, маъно-мазмун ва моҳиятини ўрганиш, ёш авлоднинг ҳуқуқий онги, тафаккури ва маданиятини замон талаблари даражасида шакллантиришдир. Шунингдек, ёшларнинг жамият ҳаётида ижтимоий-ҳуқуқий фаол ҳаракат қилиш туйғусини ҳамда рўй бераётган воқеа ҳодисаларни ҳуқуқий жиҳатдан мантикий тафаккур қилиш ва унга муносабат билдира олиш лаёқатини шакллантиришни мақсад қилади.

Ҳуқуқий билим ҳуқуқий билимларни тушуниш, билишни англатади. Бундай билим ёки тегишли ҳуқуқий қоидаларни бевосита ўрганиш – матнларни ўқиш, радио орқали тинглаш ва шу кабилар натижасида ёки у билан бевосита танишиш натижасида эгалланади. Ҳуқуқий билим ҳуқуқ ҳақидаги тасаввурнинг шаклланишига кўмаклашади. Бундай тасаввур ниманинг қонунийлигини ва ҳуқуққа зидлигини, қилмишнинг ҳуқуқий оқибатлари қандай бўлиши, фуқароларнинг ҳуқуқлари, бурчлари ҳақидаги тасаввурлардир. Агар ўсмирларнинг маънавий онги, ҳуқуқий онги тўғри шакллантирилган бўлса, унда унинг ҳуқуқий тасаввурлари ҳам амалдаги қонунлар мазмунига яқин бўлади.

Ҳуқуқий онгнинг юксалиши – бу ҳуқуқий саводхонлик натижасидир ва юксак ҳуқуқий маданиятнинг асосидир. Ёшларнинг ҳуқуқий онгида ҳисобга олиниши зарур бўлган қатор ўзига хос жиҳатлар мавжуд:

- айрим ёшлар қонуннинг ижтимоий ролини, унинг ижтимоий муносабатларни тартибга солиб турувчи аҳамиятини реал тасаввур эта олмайдилар, балки ҳуқуқни асосан, буйруқ ёки тақиқловчи тизим деб ўйлайдилар;
- кўпчилик ёшлар асосан, жиноят ва жиноятчилик ҳақидаги билимларга эгадир. Бироқ бу билимлар кўпинча тўлиқсиздир;
- ўсмир кўпинча содир қилинган ҳаракатининг объектив ижтимоий хавфига, юз берадиган оқибатларига етарли баҳо бермайди;
- ёшлар олган ҳуқуқий билимларни амалиётга қўллаш, муайян ҳаракатларга тўғри баҳо беришда қийналадилар;
- ўсмирларнинг муайян бир қисмида ҳуқуқбузарликлар “ўртоқчилик”дан чикмаслик,

“қўрқоқ бўлиб кўринмаслик учун” содир этилиши ҳуқуқий тасаввурларнинг нотўғрилигидадир.

Ёшлар ҳуқуқий онгини юксалишини таъминловчи восита бу ҳуқуқий саводхонликдир. Ёшлар ҳуқуқий тарбиясининг энг муҳим таркибий қисмларидан бири бўлган ҳуқуқий тарғибот бу – ҳуқуқий билимларни кенг ёйиш борасидаги мафкуравий фаолиятнинг алоҳида туридир.

Қонунга итоаткорлик бу – юксак ҳуқуқий онглилик, жамият ва давлат манфаатларини чуқур тушуниб етиш, ижтимоий бурч, яъни ўз қилмишлари учун давлат олдида, жамият олдида жавобгарлик туйғуси билан узвийдир.

Қонунга итоаткор ҳар бир фуқаро қонунларнинг талаблари жамиятнинг юксак манфаатларини ифода этишини, қонунларга риоя қилиш фақат халқ манфаатларига эмас, балки унинг ўз манфаатларига ҳам хизмат қилишини яхши тушунади. Қонун одамларни бирлаштиради, қонунбузарликларни, қонунни менсимаганларни эса, қонун доирасидан ташқарига чиқариб қўяди. Қонунга итоаткорлик, ақл идрок, виждон, ички эътиқод масъули бўлиб, инсонда олижаноб фазилатларни тарбиялайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг миллий стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 22 июнь 2020 йил ПФ-6012-сон Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Конституция ва қонун устуворлигини таъминлаш, бу борада жамоатчилик назоратини кучайтириш ҳамда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2019 йил 13 декабрь Қарори.

4. Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январь куни Олий Мажлисга тақдим этган Мурожаатномаси.

5. Таджихонов У. Ҳуқуқий маданият назарияси. 4-жилд. – Т.: Адолат, 1998. 28-б.

ДАВЛАТ ХИЗМАТЧИСИНИ ПОРА ЭВАЗИГА ОЎДИРИБ ОЛИШ СУБЪЕКТИ

Джалилов Фуркат Закирович,
Ўзбекистон Республикаси Президенти
Администрацияси масъул ходими
E-mail: Fbi774@mail.ru

Аннотация: Ушбу тезисда давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш субъектининг баъзи хусусиятлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: субъектив белги, хатти-ҳаракат, субъект, жиноят субъекти, манфаатдорлик, хизматчи.

Жиноят таркибининг субъектив белгиларига жиноят субъекти ва субъектив томони киради. Давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг мулкӣ манфаатдорлиги билан боғлиқ жиноятларнинг субъекти хизматчини пора эвазига оғдирувчи ҳар қандай жисмоний шахс (умумий субъект) ҳамда давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг моддий қимматликларни олган ёки мулкӣ манфаатдор бўлган хизматчиси (махсус субъект) ҳисобланади. Яъни, ЖК 213-моддасида назарда тутилган жиноят субъекти умумий субъект – қонунда белгиланган талабларга жавоб берадиган ҳар қандай жисмоний шахс, ЖК 214-моддасида назарда тутилган жиноятнинг субъекти махсус субъект – давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчиси. Дастлаб давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг мулкӣ манфаатдорлиги билан боғлиқ жиноятларнинг умумий субъектини таҳлил қилсак.

Миллий жиноят қонунчилигида фақат инсон – жисмоний шахс жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин, деган фикр устуворлик қилади. Шу сабабдан, ЖКнинг 17-моддасида айнан “жисмоний шахсларнинг жавобгарлиги” масаласи тартибга солинган. Ю.В.Грачева, А.И.Чучаев таъкидлаганидек, жиноятнинг субъекти фақат жисмоний табиатга эга бўлган шахс бўлиши мумкин. Жиноят ҳукукида шахсий жавобгарлик тамойили мавжуд. Шунинг учун фақат психикага эга бўлган ва ўз хатти-ҳаракатига айбдорлик муносабатни шакллантира олган шахсгина жиноят учун жавобгар бўлиши мумкин [1]. Бироқ миллий жиноят ҳукукида фақат жисмоний шахс жиноятнинг предмети бўлиши мумкин деган ҳукмрон фикр бугунги кунда мунозарали ҳолатга айланмоқда. Жумладан, айрим тадқиқотчилар томонидан нафақат жисмоний шахс, балки юридик шахслар ҳам жиноят субъекти бўлиши мумкинлиги ҳақидаги, ўз навбатида, бунга қарши бўлган ғоялар илгари сурилмоқда [2]. Аммо ҳар қандай ҳолатда ҳам давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг мулкӣ манфаатдорлиги билан боғлиқ жиноятларнинг субъекти жисмоний шахс деган доминант ғоя ўз кучида қолади. Бу борада М.Ҳ.Рустамбаев, Қ.Р.Абдурасулова, С.Ниёзова, Н.Қурбоновнинг куйидаги фикрларини эътироф этиш ўринли деб ҳисоблаймиз: Субъект – шахснинг ўзи эмас, балки шахсга хос белгилар йиғиндисидир, негаки агар жисмоний шахс субъектнинг зарурий белгиларига эга бўлмаса, у субъект ҳисобланмай, балки жиноят аломатларига эга бўлган қилмишни содир этган шахс бўлади. Шундай экан, жиноят субъекти шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун зарур бўлган белгилар йиғиндисидир, жисмоний шахс эса субъектнинг зарурий белгиларидан биридир [3].

Демак, давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг мулкӣ манфаатдорлиги билан боғлиқ жиноятлар умумий субъектининг биринчи қоида – *субъект албатта жисмоний шахс бўлиши шарт.*

Умумий маънода жиноят субъекти жиноят содир этган шахсдир. Яъни, жиноят субъекти жиноят қонунида назарда тутилган ижтимоий хавфли қилмишни қасддан ёки эҳтиётсизлик билан содир этган, жиноий жавобгарликка тортилишга қодир бўлган шахсдир [4]. Жиноятчи шахсининг барча кўп сонли хусусиятларидан қонунда унинг жиноий жавобгарликка тортилиш қобилиятини кўрсатувчи факторлар ажратиб кўрсатилган. Бу жиноят субъектини тавсифловчи белгилардир. Жиноят субъектини тавсифловчи жиноят ҳукуқи нормаларига

асосланиб шуни айтиш мумкинки, жиноят субъекти жиноят содир этган шахсни тавсифловчи, уни жиноий жавобгарликка тортиш зарур бўлган энг кам белгилар мажмуи ҳисобланади.

Шахсни жиноий жавобгарликка тортишнинг умумий мажбурий шартларидан яна бири шахснинг қонунда белгиланган ёшга етишидир. Жиноят ҳуқуқи адабиётида ёш шахснинг айбдорлик қобилиятига тенглаштирилади. М.М.Коченов аниқлаганидек, ёш тушунчаси қонунда фақат бир маънода – инсон яшаган вақтини кўрсатувчи белги сифатида ишлатилади ва жиноий жавобгарликка тортиш учун шахснинг ёши ҳамда жиноят содир этилган пайтдаги хатти-ҳаракатларни тартибга солиш қобилияти сабаб бўлади[5].

В.П.Кашеповнинг таъкидлашича, шахсни жиноий жавобгарликка тортишнинг шарти сифатида маълум бир ёшга етиш – бу шахснинг ўз ҳаракатларининг ижтимоий аҳамиятини англаш ёки унга раҳбарлик қилиш қобилиятининг объектив тавсифи ҳисобланади [6]. Шу билан бирга, биз шуни таъкидлаймизки, жиноят ҳуқуқида ёш – бу содир этилган жиноят учун жиноий жавобгарликнинг бошланиши учун ўзига хос мезон, бироқ жиноят содир бўлмаганда, бу муҳим эмас. Миллий жиноят ҳуқуқи барча жиноятлар субъекти учун умумий бўлган энг кичик ёшни белгилашни эмас, балки ҳар жиноятнинг хусусиятидан келиб чиқадиган ғояга асосланган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Уголовное право России. Общая и Особенная части: Учебник / отв. ред. Ю.В.Грачева, А.И.Чучаев. – М., «КОНТРАКТ», 2017. – С. 74.
2. Ахраров Б., Баратов М. Юридик шахслар жавобгарлиги: доминант – Фуқаролик кодексими ёки Жиноят кодекси? // www.hudud24.uz; Қобилов Ш. Экология қонунчилигини бузганлик учун юридик жавобгарликни такомиллаштириш муаммолари. Юрид. фан. номз. илм. дар. олиш учун ёзил. дисс... – Тошкент: ТДЮИ, 2002. – Б. 117.; Каримова Х. Жиноятларни квалификация қилишда жиноят субъекти мезонларининг аҳамияти. // *Yuridik fanlar axborotnomasi* – Вестник юридических наук – Review of Law Sciences. – 2018. – 2-сон. – Б. 154. ва бошқ.
3. Рустамбаев М.Х., Абдурасулова Қ.Р., Ниёзова С.С., Қурбонов Н.Б. Одам савдосига қарши кураш муаммолари: Монография. – Тошкент: ТДЮИ, 2011. – Б. 44.
4. Уголовное право Армении и России. Общая и Особенная части / отв. ред. С.С.Аветисян, А.И.Чучаев. – М., «КОНТРАКТ», 2014. – С. 41.
5. Коченов М.М. Теоретические основы судебно-психологической экспертизы: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1991. – С. 34.
6. Уголовное право Российской Федерации: Учебник / А.А.Гравина, В.П.Кашепов, Т.О.Кошаев и др. – М., 1999. – С. 85.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В СФЕРЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ОБЛАСТИ МИГРАЦИИ

Камилов Ойбек Хамиджонович,
Институт стратегических и
межрегиональных исследований
Главный научный сотрудник
E-mail: o.kamilov1988@mail.ru,

Аннотация: В данной статье приводятся данные о проделанной работе в сфере установления межправительственных и межведомственных соглашений с различными странами. Даются возможные направления и предложения по усовершенствованию и активизации деятельности в сфере миграционной интеграции в пользу развитых субрегионов.

Ключевые слова: МОТ, конвенция, межведомственные соглашения, межправительственные соглашения, меморандум, трудовые мигранты, миграционная дипломатия, визовые центры, рекрутинговые компании.

Узбекистан продолжает активную работу по ратификации блока международных соглашений, конвенций и договоров, охватывающих широкий круг вопросов миграционной политики, правового регулирования отношений и сотрудничества с другими государствами. В обобщенном виде все эти договора и соглашения можно разделить на две основные группы: международные договора многостороннего и двустороннего характера.

Среди наиболее важных международных правовых актов многостороннего характера, ратифицированных Узбекистаном и имеющих особое значение для укрепления позиций Узбекистана на общемировом правовом поле, необходимо выделить Конвенции о принудительном или обязательном труде, об упразднении принудительного труда, о дискриминации в области труда и занятий, об основах, содействующих безопасности и гигиене труда, а также Протокол к Конвенции 29 Международной организации труда 1930 года о принудительном труде.

Вместе с тем Республика Узбекистан является участником Соглашений в рамках СНГ об образовании Консультативного Совета по труду, миграции и социальной защите населения, и в сфере содействия занятости населения государств — участников Содружества Независимых Государств.

Важное значение придавалось двусторонним отношениям Узбекистана с Казахстаном, Республикой Корея, ОАЭ, Российской Федерацией и другими странами. К примеру, в настоящее время в правовом поле функционируют следующие двусторонние межправительственные соглашения с Казахстаном, Республикой Корея, Объединёнными Арабскими Эмиратами, Россией.

Следует акцентировать положение дел в сфере заключения межведомственных соглашений. Благодаря инициативной политике последних лет в данном направлении, профильными министерствами и ведомствами установлены более 15 соглашений и меморандумов с компетентными организациями Республики Кореи, Российской Федерации, Республики Таджикистан и Японии.

Вместе с тем, практический опыт по достижению межправительственных и межведомственных соглашений в данной сфере, особенно накопленный за последние 5 лет, возможно будет применить в отношении стран Европейского Союза и других экономически развитых государств. Однако, в данном направлении необходимо учесть миграционные реалии, складывающиеся в Еврорегии [1, 2], а также правовые аспекты регулирования общей и трудовой миграции из третьих стран в Европейском Союзе [3,4,5].

Ввиду существования определенных межгосударственных барьеров, становится всё более неотложным определение повестки активной миграционной дипломатии, выработки её эффективного инструментария в свете стремительно изменяющегося свойства труда, углубляющихся экономических и демографических различий и необходимости предложения, востребованных рынком труда профессиональных навыков.

Речь идет о возможном рассмотрении вопросов по продолжению активных двусторонних отношений в сфере развития организованной миграции со странами ЕС, а также другими

развитыми государствами и установления партнёрских связей с крупными работодателями и хэд-хантинг компаниями.

В свою очередь, немаловажным фактором является проработка повестки и инициатив по открытию визовых центров тех развитых стран, которые не имеют дипломатические представительства в нашей стране. Деятельность визовых центров упростит бюрократическую и финансовую нагрузку для граждан при оформлении разрешительных процедур.

Список использованной литературы

1. «В ЕС назвали эффект миграционного кризиса на границе с Беларусью» - 05.09.2021г., <https://www.dw.com/ru/v-evrokomissii-opisali-jeffekt-krizisa-na-granice-s-belarusju/a-59088658>
«Четыре страны ЕС предупредили об угрозе повторения миграционного кризиса» - 24.08.2021г. <https://www.rbc.ru/politics/24/08/2021/61237e509a79475cba40373a>
<https://www.rbc.ru/politics/24/08/2021/61237e509a79475cba40373a>
2. Зверева Т.В. «Европа в эпоху перемен», коллективная монография, Дипломатическая академия МИД России, Москва 2017г. С.59-75;
3. Егорова Е.Н. «Правовые аспекты регулирования трудовой миграции граждан из третьих стран на территории Европейского союза», «Миграционное право» научно-практическое и информационное издание № 2 2017г.С.23-26; <https://mgimo.ru/upload/iblock/51b/20Migracia-2-2017.pdf>;
4. Интернет-журнал Международная жизнь, Татьяна Зверева, Олег Карпович «Общая миграционная политика ЕС: новый старт?» <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2538>;
5. Биссон Л.С. «Регулирование легальной миграции в европейском союзе». Доклады Института Европы № 371 Монография Институт Европы Российской Академии наук Москва, ИЕ РАН 2020, <https://www.instituteofeurope.ru/images/uploads/doklad/371.pdf>. С-12-13.

РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ТРУДОВОГО ДОГОВОРА КАК ОСНОВНОГО ПРАВОВОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ТРУДОВЫХ ПРАВ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ

Тураев Джавохир Усмон углы,
Самостоятельный соискатель;
E-mail: javoxir020@mail.ru

Аннотация: В данном тезисе проанализированы вопросы центральной роли института трудового договора в правовом регулировании труда работников, в частности в обеспечении надлежащего государственного контроля по соблюдению прав работников. Автором проводится анализ законодательства Республики Узбекистан по обеспечению трудовых прав государственных служащих, изучаются мнения учёных, а также автор обращает особое внимание на то, что устанавливаемые особенности правового регулирования труда отдельных категорий работников не могут снижать уровня трудовых прав и гарантий, предусмотренных трудовым законодательством.

Ключевые слова: государственный служащий, трудовой договор, права работников, государственный контроль, нормативно-правовой акт, регулирование труда, обеспечение прав, соглашение, заключение.

В первую очередь, стоит отметить особую роль института трудового договора в правовом регулировании труда работников, в частности в обеспечении надлежащего государственного контроля по соблюдению прав работников.

Согласно статье 72 Трудового Кодекса Республики Узбекистан трудовой договор есть соглашение между работником и работодателем о выполнении работы по определенной специальности, квалификации, должности за вознаграждение с подчинением внутреннему трудовому распорядку на условиях, установленных соглашением сторон, а также законодательными и иными нормативными актами о труде.

Многозначность понятия трудового договора всегда признавалась в науке. Так, в учебнике Санкт-Петербургского университета говорится, что «трудовой договор: а) институт трудового права и трудового законодательства; б) юридический факт; в) источник субъективного права; г) юридическая модель трудового правоотношения» [1].

По выражению Сыроватской Л.А., «трудовой договор является «водоразделом», с помощью которого отграничиваются трудовые отношения, составляющие предмет трудового права, от иных, тоже связанных с трудом, но регулируемых другими отраслями» [2].

Как показывает практика, «общемировой тенденцией на рынках труда является сдвиг от постоянной занятости к временной; от полной занятости – к неполной; от работы непосредственно на предприятии работодателя – к работе на дому; от работы в штате – к работе вне штата; от работы в основном офисе фирмы – к работе в филиале или представительстве; от работы на крупном предприятии – к работе на мелком; от работы на одного работодателя - к работе по совместительству на нескольких работодателей; от работы, оформляемой трудовым договором, - к работе на условиях подряда» [3, С.329].

«Новые моменты в правовом регулировании труда приводят многих юристов к убеждению, что в настоящее время неизбежно появление в сфере трудовых отношений гибридных договоров, которые будут регулироваться одновременно нормами трудового и других отраслей права (гражданского, административного, семейного)» [3, С.397].

Статья 18 Трудового Кодекса Республики Узбекистан устанавливает особенность правового регулирования труда отдельных категорий работников, согласно которой особенности регулирования труда государственных служащих устанавливаются законом.

Согласно Указу Президента Республики Узбекистан №УП-5843 от 03.10.2019 года «О мерах по кардинальному совершенствованию кадровой политики и системы государственной гражданской службы в Республике Узбекистан» государственным гражданским служащим является гражданин Республики Узбекистан, осуществляющий свою деятельность на должностях, внесенных в Государственный реестр должностей государственной гражданской службы.

К сожалению, акт, в котором приведен перечень должностей государственных служащих

[4], является устаревшей и не специальной нормой.

Отсюда можно сделать вывод, что до заключения трудового договора государственным служащим выносятся соответствующий акт об избрании государственного служащего на ту или иную должность.

«Содержание трудового договора должно соответствовать правовому акту об избрании, назначении или утверждении на государственную должность. В случае включения в содержание трудового договора положений, противоречащих правовому акту об избрании, назначении или утверждении на государственную должность, государственный служащий вправе потребовать приведение трудового договора в соответствии с названным правовым актом»[5].

В заключительной части анализа данной темы мы бы хотели особо отметить, что на основе института трудового договора должен быть чётко и законно урегулирован труд государственных служащих, так как их труд имеет несколько специфический характер. Однако это отнюдь не означает, что дисциплина труда должен быть только ужесточён с целью увеличения эффективности деятельности работников органов государственной налоговой службы.

Считаем, что наряду привлечения государственного служащего к дисциплинарной ответственности за нарушение правил этики, нужно обратить внимание на то, что данные меры ответственности были в рамках и в пределах трудового законодательства Республики Узбекистан, ибо несмотря на то, что особенности регулирования труда государственных служащих устанавливаются законом, однако последняя часть статьи 18 Трудового Кодекса Республики Узбекистан гласит, что устанавливаемые особенности правового регулирования труда отдельных категорий работников не могут снижать уровня трудовых прав и гарантий, предусмотренных Трудовым Кодексом.

Мы полностью поддерживаем, что согласно Постановлению Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по совершенствованию налогового администрирования» начиная с 1 января 2020 года была внедрена система материального поощрения, повышения в должности, награждения, применения мер дисциплинарных взысканий исходя из показателей эффективности и результативности (KPI) деятельности работников органов государственной налоговой службы. Является целесообразным дальнейшее совершенствования и закрепление системы KPI в самом трудовом договоре.

Список используемой литературы:

1. Трудовое право России: Учебник / Под ред. С.П. Маврина, Е.Б. Хохлова. – М.: «Юрист», 2002. стр. 260-261;
2. Сыроватская Л.А. Трудовое право: Учебник. – М.: «Юрист», 1998. стр. 141;
3. Киселев И.Я. Трудовое право России и зарубежных стран: международные нормы труда. – М., 2005. 492 с.;
4. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №339 03.07.1997 года «Об установлении двадцатипроцентной надбавки к должностным окладам государственных служащих»;
5. Статья 37 Проекта Закона Республики Узбекистан «О государственной службе».

МЕХНАТ БАНДЛИГИНИНГ ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРИ

Хаджаева Саодат Анваровна,
ТДЮУ Кадрлар бўлими етакчи мутахассиси
E-mail: saodatxadjayeva@mail.ru

Аннотация: Мазкур мақолада меҳнат бандлигининг инновацион усулларига доир масалалар таҳлил этилган. Шунингдек, меҳнат бандлигининг инновацион усуллари тақомиллаштиришга доир тегишли тавсиялар ҳам берилган.

Калит сўзлари: Иш, бандлик, меҳнат, муносабатлар, инновация, ахборот, технология, рақамлаштириш, ходим, корхона.

Бизга маълумки, мамлакатимизда илм-фанни янада раванқ топтириш, ёшларни чуқур билим, юксак маънавият ва маданият эгаси этиб тарбиялаш, рақобатбардош иқтисодий шакллантириш борасида бошлаган ишларни жадал давом эттириш ва янги, замонавий босқичга кўтариш мақсадида 2020 йил «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодий ривожлантириш йили» [1], деб номланди.

Дарҳақиқат, бугунги кунда бизнинг ҳаётимизга “Инновация” тушунчаси кириб келди ва мустақкам ўрнашиб олди. “Инновация” сўзи латинчадан кириб келган бўлиб, янгилаш, ўзгариш, бирор янгилик киритиш, янгиликлар жорий қилиш маъносини англатади [2].

Шулардан келиб чиқиб, мамлакатимизда аҳолини иш ўринлари билан таъминлашнинг инновацион шакллари оммалаштириш ҳамда шарт-шароитларни яратиш муҳим аҳамият касб этади. Ривожланган мамлакатлар тажрибасини ўрганган ҳолда таъкидлашимиз мумкинки, аҳолини иш ўринлари билан таъминлашнинг замонавий ҳамда истиқболли шаклларида бири – бу масофавий иш билан бандлик ҳисобланади. Уй меҳнатининг асосий устунлиги, унинг мослашувчанлигидадир. Ходимлар корхона жойлашувидан қатъий назар ўзаро келишув асосида меҳнат фаолиятини масофавий тарзда ташкил этиш имкониятига эгадир.

Ахборот технологияларининг ривожланиши билан бугунги кунда иш билан бандликни таъминлашнинг янги йўналишлари пайдо бўлмоқда. Иш берувчилар ихтиёрий равишда ва хоҳишига кўра ходимларни ишга ёллаш имконига эга бўлмоқдалар ва географик жойлашув ҳамда вақтдаги фарқ аҳамиятга эга эмас. Ходимлар ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда масофадан туриб ўз вазифаларини бажаришга қодир бўлиб, уйдан ташқарига чиқмасдан, ҳар қандай вақтда белгиланган вазифани бажариш имконига эга бўлишмоқда.

Рақамли иқтисодийнинг ривожланиши бевосита ахборот-коммуникация технологияларининг ривожлантирилиши билан белгиланади: товарлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш, шунингдек, қўшимча қийматга эга билим ва ахборот салмоғининг ортиб бориши. Бу эса маҳсулотда илм сиғими, илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмаларига харажатлар кўпайишида ўз ифодасини топади; ишлаб чиқариш харажатларининг камайиши ҳисобига рақамли маҳсулот (хизмат) иқтисодий самарадорлигининг ортиши; корхоналар, ихтисослашган минтақавий «рақамли кластерлар» инфратузилмалари доирасида битта меҳнат ва бошқа ресурслардан бехисоб даражада фойдаланиш доираси; Интернетда савдо майдончаларининг чегараланмаганлиги туфайли Интернет-савдо, молиявий биржаларнинг жадал ривожланиши; бозорларда рақобат устунлигини қўлга киритиш учун корхоналар миқёсининг кичрайтирилиши, виртуал корхоналарнинг пайдо бўлиши ва бошқалар.

Рақамли иқтисодийнинг ривожлантириш шароитида меҳнат фаолиятини самарали ташкил этиш ва юритишда энг муҳим муаммолардан бири малакали ходимларни жалб қилиш масаласи ҳисобланади. Бугунги кунда жаҳон иқтисодиёти глобаллашувининг жадал суръатлар билан ривожланиши ва Интернет тизимидан кенг миқёсда фойдаланиш имкониятини пайдо бўлиши, ушбу муаммони ҳал этиш имконини бермоқда.

Иқтисодийнинг ривожланиши иш билан бандлик замонавий ностандарт шакллари пайдо бўлишига олиб келмоқда: норасмий иш билан бандлик; виртуал иш билан бандлик; тўлиқсиз иш билан бандлик; ўзини ўзи иш билан банд қилиш;

Рақамли иқтисодийда робот техникаси, катта ҳажмли маълумотлар ва сунъий интеллект каби замонавий технологиялар орқали иш жойлари ахборотлаштирилмоқда, ишлаб чиқариш

тубдан такомиллашаяпти, бунинг натижасида, меҳнат унумдорлиги кескин ортиши билан бирга, ушбу жараёнлар бутун жаҳон меҳнат бозорига кучли таъсирини кўрсатмоқда.

Ахборот технологияларининг ривожланиши билан бугунги кунда иш билан бандликни таъминлашнинг янги йўналишлари пайдо бўлмоқда. Иш берувчилар ихтиёрий равишда ва хохишига кўра ходимларни ишга ёллаш имконига эга бўлмоқдалар ва географик жойлашуви ҳамда вақтдаги фарқ аҳамиятга эга эмас. Ходимлар ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда масофадан туриб ўз вазифаларини бажаришга қодир бўлиб, уйдан ташқарига чиқмасдан, ҳар қандай вақтда белгиланган вазифани бажариш имконига эга бўлишмоқда.

Масофада туриб ишлашда анъанавий иш жойи хусусиятида, амал қилиш вақти, иш ўрнининг жойлашуви, меҳнатга ҳақ тўлаш шаклларида ҳам жиддий ўзгаришлар рўй бермоқда. Рақамли иқтисодиётда эндиликда ишсизликнинг мазмуни тубдан ўзгармоқда, чунки ҳозирги пайтда рақамли технологиялар орқали иш жойлари эмас, балки меҳнат вазифалари тақсимланмоқда.

Рақамли технологиялар ходимни юқори малака ва билим билан бирга масъулиятни ўз зиммасига олишни ва меҳнат фаолиятини мустақил равишда амалга оширишни талаб қилмоқда. Эндиликда ходим ўз меҳнат фаолиятини ўзи тартибга солади, меҳнат ҳақи Интернет орқали амалга оширилади. Ходимни меҳнат фаолиятининг ташқи назорати унинг ўзини жалб этмаган ҳолда маълумотлар, ҳисоботлар орқали амалга оширилади.

Хулоса қиладиган бўлсак, рақамли иқтисодиётга ўтиш шароитида иш билан бандлик соҳасида ҳам жиддий ўзгаришлар содир бўлаётганлиги замонавий билим ва малака кўникмаларига эга бўлган мутахассисларга талаб мунтазам равишда ортиб бораётганлигининг исботидир. Бунда ходимларнинг иш жойлари ва меҳнат шароитларида ҳам ўзгаришлар юзага келмоқда. Рақамли иқтисодиётга ўтиш иш билан бандлик таркибининг ўзгариши, ходимлар интеллектуал салоҳиятидан самарали фойдаланиш ҳамда инновацион жараёнлар самарадорлигини оширувчи омиллар таъсир даражасини кенгайтишини юзага келтиради. Бунда ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши билан боғлиқ иш билан бандликнинг инновацион шакллари: жумладан, масофадан туриб ишлаш, телебандлик, ностандарт иш билан бандликнинг кенгайтиши, Е-бандликнинг ривожланиши, виртуал иш жойлари, фрилансинг кабилар тобора оммалашиб бормоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>.

2. INTERNET, INTERNET VA AXBOROT HIMOYASI/ <http://www.freenet.uz>. Mualliflar: Hasanov P./ Isayev R. va boshqalar. Toshkent-2000.

МИЛЛИЙ ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИГИГА АМНИСТИЯ ИНСТИТУТИНИНГ ЖОРИЙ ЭТИЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ

Хусайнов Дилмурод Камилжонович,
Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги
Юридик бошқармаси бош юрисконсулти
E-mail: yurist@agro.uz

Аннотация: Мазкур мақолада миллий жиноят қонунчилигига амнистия институтининг жорий этилиши, бунда амнистия актини қабул қилиш ва қўллашга доир қонунчиликнинг ривожланиши тенденциялари таҳлил қилинган. Ўзбекистоннинг 1959 ва 1994 йиллардаги жиноят кодексларида амнистия институтининг жорий этилиши ва такомиллаштириш юзасидан амалга оширилган ислохотлар босқичма-босқич ёритилган. Шу орқали мазкур илмий ишда мамлакатимизда амнистия институти доирасидаги ислохотларнинг мазмуни ва уларнинг жиноят-хукукий аҳамияти очиб берилган.

Калит сўзлар: амнистия, жиноят қонунчилигининг ривожланиши, жазодан озод этиш, жазони енгиллаштириш, Президент, Сенат, инсонпарварлик принципи, суд ваколатлари.

Ҳар қандай воқеликни тарихий-киёсий нуктаи назардан ўрганиш, унинг моҳиятини янада чуқурроқ англаш, шунингдек, ушбу соҳадаги муносабатларнинг келажақдаги истиқболлини тўғри белгилаш имконини беради. Ўзбекистоннинг 1959 йилги ЖК 52-моддасида жазони ўташдан озод қилиш умумий тарзда берилган бўлиб, унга асосан, “Амнистия ва авф йўли билан жазодан озод қилиш ёки жазони енгиллаштириш ҳолатларидан ташқари, маҳкумни жазодан озод қилиш, шунингдек, тайинланган жазони енгиллаштириш фақат суд томонидан қонунда кўрсатилган ҳолларда ва тартибда қўлланиши мумкин” [1], деб белгиланган. Мазкур ЖКга шарҳларда ҳам “амнистия акти, одатда, давлат аҳамиятига эга бўлган воқеалар муносабати билан чиқарилиши” [2] тўғрисида қайд этилган. Амнистия акти содир этилган жиноят турлари, жиноятчининг ёши, жиноятга ва маҳкумнинг шахсига оид бошқа ҳолатларни ҳисобга олган ҳолда, кўпчиликка қўлланилган [3].

Амнистия актини қабул қилиш тартиби Ўзбекистонда давлат ҳокимияти ва бошқарувини ташкил этиш соҳасида амалга оширилган конституциявий ислохотлар натижасида анча такомиллаштирилди. 1978 йилги Конституцияда [4] (74-модда) амнистия актларини қабул қилиш Ўзбекистон тасарруфига берилган масала сифатида Олий Кенгаш томонидан қабул қилинар эди. Олий Кенгаш амнистия тўғрисида қарор қабул қилар, мазкур қарор Олий Кенгаш Раиси ва котиби томонидан имзоланар эди. 1990 йил 24 мартда Ўзбекистонда Президент лавозими жорий этилгач, 1991 йил 14 июнда “Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси (Асосий қонуни)га ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонун [5] билан амнистия актларини қабул қилиш ваколати Ўзбекистон Республикасининг Президентига ўтказилди. 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ҳам (93-модда 20-банди) амнистия актларини қабул қилиш ваколати Ўзбекистон Республикасининг Президентига тегишли эканлиги ҳақидаги норма ўз ифодасини топган. Шу асосда 2005 йилгача 15 маротаба Ўзбекистон Республикаси Президентининг амнистия тўғрисидаги фармонлари қабул қилинган.

2000 йилдан Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида, шу жумладан давлат ҳокимияти ва бошқарувини ташкил этиш ҳамда суд-хукуқ тизимини такомиллаштириш бўйича туб ислохотлар амалга оширила бошланди. Хусусан, 2002 йил 7 январда келгуси чақириғидан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисини икки палатали қилиб сайлаш масаласи референдумга қўйилди ва тасдиқланди. Ўзбекистонда икки палатали парламентга ўтиш бошланди. 2002 йил 4 апрелда “Референдум яқунлари ҳамда давлат ҳокимиятини ташкил этишнинг асосий принциплари тўғрисида”ги конституциявий қонун [6] қабул қилинди. Мазкур қонун асосида 2002 йил 12 декабрда “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тўғрисида” [7], “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисида”ги [8] конституциявий қонунлар, 2003 йил 24 апрелда “Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни [9] қабул қилинди.

Икки палатали парламентга ўтилиши муносабати билан давлат ва жамият ҳаётида

парламентнинг нуфузини янада кучайтириш, ҳокимиятлар бўлиниши принципини янада самарали ташкил этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг бир қатор ваколатлари, шу жумладан, амнистия актларини қабул қилиш ваколати ҳам Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати ихтиёрига берилди.

2003 йил 24 апрелда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонун асосида Конституцияга киритилган (XVIII, XIX, XX бобларига) ўзгартириш ва қўшимчаларга кўра амнистия акти (Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддаси 10-банди ва 93-моддаси 23-бандига мувофиқ), Ўзбекистон Республикасининг Президенти тақдимиға биноан Олий Мажлисининг Сенати томонидан қабул қилинади. Сенат амнистия тўғрисидаги ҳужжатни қабул қилиш тўғрисидаги масалани Ўзбекистон Республикаси Президентининг тақдимиға биноан ўзининг навбатдаги мажлисида кўриб чиқади. Ўз ваколатига киритилган масала сифатида Олий Мажлис Сенати амнистия актини қабул қилиш тўғрисида қарор қабул қилади. Қарор Сенат аъзолари умумий сонининг кўпчиликлари овози билан қабул қилинади (82-модда) ва Сенат Раиси томонидан имзоланади (86-модданинг бешинчи қисми 7-банди). Амнистия тўғрисидаги ҳужжат мазкур ҳужжат қабул қилинган кундан эътиборан беш кун ичида эълон қилиниши керак. Шу асосда, 2005-2016 йиллар давомида Ўзбекистон Республикасининг Президенти тақдимиға биноан, Олий Мажлис Сенати томонидан 12 маротаба амнистия тўғрисидаги қарорлар қабул қилинди.

Мамлакатимизда суд ҳокимиятининг мустақиллигини мустаҳкамлашга қаратилган ислохотлар, судларнинг инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилувчи орган сифатидаги аҳамиятини ошириш, умуман, суд-ҳуқуқ тизимини демократлаштириш учун зарурий ҳуқуқий базани яратиш ва мавжудларини такомиллаштириш мақсадида “Амнистия актини қўллаш тартиби такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Қонуннинг қабул қилиниши муҳим воқеа бўлди. Ушбу қонунга кўра, амнистия актини қўллаш фақат судларга тегишлидир [10]. Яъни, ЖПКнинг “Суднинг ваколатлари” номли 29-моддаси биринчи қисмига киритилган қўшимча билан судларга прокурорнинг амнистия актига асосан жиноят ишини кўзғатишни рад қилиш тўғрисидаги ёки жиноят ишини тугатиш тўғрисидаги ёхуд маҳкумни жазодан озод қилиш тўғрисидаги илтимосномасини кўриб чиқиш ваколати берилди.

Таъкидлаш керакки, ушбу қонун қабул қилингунига қадар, амнистия акти нафақат судлар, балки терговчи томонидан ҳам қўлланилиши мумкин эди. Қонуннинг асосий мақсади амнистия актини судга қадар иш юритиш ва жиноий жазоларни ижро этиш босқичида судлар томонидан қўллаш тартибининг янги механизмининг процессуал жиҳатдан тартибга солиш қоидаларини белгилашдан иборат. Мазкур қонун билан амнистия актини қўллашнинг холис орган – судлар ваколатига ўтказилиши, бир томондан, жиноят содир этган шахснинг амнистия актидек рағбатлантирувчи ҳужжатдан адолатли баҳраманд бўлишини таъминласа, иккинчи томондан, суд ҳокимияти мустақиллигини мустаҳкамлашга қаратилган ислохотларнинг ижтимоий ҳаётга татбиқ этилаётганлигининг ёрқин намунаси [11].

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, истиқлол йилларида қабул қилинган амнистия тўғрисидаги ҳужжатлар йилдан-йилга моҳият жиҳатидан ўзгариб, такомиллашиб борган. Аниқроқ айтадиган бўлсак, бу акт мазмун жиҳатидан аниқ ва лўнда, шакл жиҳатидан эса, маълум тизимга келтирилган бўлиб, унда умумий хусусиятдаги қоидалар акс этмоқда.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги эълон қилинганлигининг тўққиз йиллиги муносабати билан амнистия тўғрисида” 2000 йил 28 августдаги ПФ–2707-сонли Фармони [12] бошлаб амнистия ҳужжатларида, мазкур ҳужжат таъсирига тушган чет эл фуқароларини жазодан озод этишга алоҳида эътибор бериб келинган. “Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг ўн йиллиги муносабати билан амнистия тўғрисида”ги Фармондан (2001 йил) бошлаб эса, тақиқланган ташкилотлар фаолиятидаги иштироки, улар таркибидаги тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар содир этганлиги учун биринчи марта озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилиб, тузалиш йўлига қатъий ўтган шахслар жазодан озод этилганлиги ҳам инсонпарварликнинг юксак намунаси [13].

Яна бир эътиборли жиҳат шундан иборатки, 1998 йилдан бошлаб амнистия ҳужжати билан маълум бир тоифадаги маҳкумларга нисбатан жазонинг ўталмай қолган қисмини

қисқартиришга оид қоида жорий этила бошланди, яъни озодликдан маҳрум қилиш каби жазоларнинг учдан бир ёки тўртдан бир қисми қисқартирилгани уларнинг ахлоқан тузалиш йўлига тезроқ ўтиши учун имкон яратган.

Кучли давлатдан кучли жамиятга ўтиш босқичида инсон ҳуқуқ ва манфаатларни таъминлаш, аҳолини ижтимоий жихатдан кучли ҳимоя қилиш давлат ҳокимиятининг устувор вазифаси ҳисобланади. Бу принциплар бугунги кунда юртимизда ўзининг амалий ифодасини топмоқда. Инсон аксарият ҳолларда билиб-билмай ёки адашиб “жиноят кўчаси”га кириб қолади. Жиноят учун эса жазо муқаррар, лекин жиноят қонунчилигимизнинг одиллик, инсонпарварлик принципларига асосан, ушбу шахсларни қайта тарбиялаш уларни жамиятга фойдаси тегадиган фуқаролар сифатида қайтариш муҳим вазифадир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон ССРнинг Жиноят кодекси. – Тошкент, Ўзбекистон, 1977. – Б. 50.
2. Ўзбекистон ССР Жиноят кодексига шарҳлар. / Масъул муҳаррирлар: Ғ. Абдумажидов ва М. Восікова. – Тошкент: Ўзбекистон, 1973. – Б. 113.
3. Ўзбекистон ССР Жиноят кодексига шарҳлар. / Масъул муҳаррирлар: Ғ. Абдумажидов ва М. Восікова. – Тошкент: Ўзбекистон, 1988. – Б. 148.
4. Хрестоматия по истории отечественного государства и права. 1917-1991. – М.: Зерцало, 1997. – С. 492.
5. Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 14 июндаги “Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси (Асосий қонуни)га ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 й., 8-сон, 195-модда.
6. Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 4 апрелдаги “Референдум яқунлари ҳамда давлат ҳокимиятини ташкил этишнинг асосий принциплари тўғрисида”ги Конституциявий Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 4-5-сон, 60-модда.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тўғрисида”ги Конституциявий Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 12-сон, 213-модда.
8. Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисида”ги Конституциявий Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 12-сон, 215-модда.
9. Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелдаги “Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 3-4-сон, 27-модда.
10. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 22 декабрдаги “Амнистия актинини қўллаш тартиби такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 52-сон, 509-модда.
11. Мухторов Н. Амнистия актини қўллашдаги янгиликлар. // “Қалқон” газетаси. – 2009. – №2. – Б. 2-4.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2000 йил 28 августдаги “Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги эълон қилинганлигининг тўққиз йиллиги муносабати билан амнистия тўғрисида”ги ПФ–2707-сон Фармони. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2000 йил, 4-сон, 73-модда.

SOME ISSUES OF STUDYING PRACTICAL CAUSES OF CORRUPTION

Jalilov Temurbek

student, Urgench state university

Annotation: In this article, some topical issues of organizing the theoretical aspects of the causes of corruption are analyzed on the basis of the author's personal views and the results of research. It is discussed on the basis of approaches in the literature in the field, and the author's personal conclusions are given.

Keywords: Corruption, social factor, bribery, give and accept something as bribe, neopotism, conflict of interest, bribery crime.

Corruption is a specific negative element of the socio-political life of society and the state, with its causes, conditions, specific existence and development mechanism. "Corruption is the abuse of state power for personal gain" [1].

Corruption, its scale, specificity and dynamics should be considered as the result of the country's general political, social and economic problems, is the idea put forward by many philosophical researchers. The connection between corruption and the problems it causes has its own dialectical character. That is, on the one hand, if these problems exacerbate corruption, on the other hand, solving these problems can help reduce the level of corruption in the country.

The reasons why corruption occurs at different times in different countries are organized by different factors, and their differences are emphasized by researchers. But the conditionality of the reasons remains unchanged with the peculiarities of the activity of the state power. It is customary to divide the causes of corruption into:

- a) political;
- b) social;
- c) economic;
- d) psychological.

The most serious political causes of corruption are the general instability of political power and the under-representation of the political line of statesmen in the fight against corruption. "We cannot organize an effective fight against this scourge unless law enforcement agencies do a lot of work in the fight against corruption, unless our people are intolerant of this abomination and establish effective public control" [2].

Of course, the political causes of corruption are among the most obvious. In his book "Uzbekistan on the Threshold of the XXI Century: Threats to Security, Conditions of Stability and Guarantees of Development", the first President Islam Karimov spoke about corruption and bribery that it leads to serious violations of the rights and freedoms of citizens. The aim of adopting laws and decrees is to circumvent them, "the absolutely naughty rule leads to the loss of the ability of society to maintain the simplest legal order and public order" [3].

If they exist, there will emerge real threats to the rule of law and the rule of law, democratic institutions, human rights and freedom, public confidence in government, the foundations of public administration, equality and social justice. These factors pose a serious threat to the state, positive economic development, the stability of democratic institutions, and the moral foundations of society.

The economic causes of corruption include, first of all, the weakness of state institutions, legal nihilism, the general instability of the country's economy, the underdevelopment of the monetary system, the presence of unaccounted for funds in economic activity, and others. The entry into force of the Law "On Combating Corruption" in Uzbekistan on January 4, 2017 was a significant innovation in the prevention of corruption in these processes. [4]

The social causes of corruption are the emergence of shortages from various aspects of people's lives in social life. These include:

- a) low wages;

b) is not related to the quality of service performance by the system of rewards and penalties in the service;

c) lack of career prospects in the presence of professional achievements;

d) lack of clearly defined business objectives;

e) low management culture;

f) personalization of authority;

g) poor controls and poor decision-making and reporting procedures and others can be the causes.

Among the psychological causes of corruption, first of all, it was noted that there is no moral barrier to suppress or reject acts of corruption in society as a whole and in the system of values and attitudes of citizens in particular. People's greed is often seen as the root cause of depraved behavior.

The spread of consumer society ideas (the pursuit of personal well-being becomes more important than the well-being of society) also contributes to the formation of the illegal motivation of a corrupt official.

1) The main causes of corruption in different societies can usually be:

2) the spiritual decline of society;

3) mistakes in economic and social reforms;

4) the large difference between the income levels of the rich and the poor;

5) criminalization of a certain part of the political elite;

6) insufficient commitment of public authorities in the fight against corruption;

7) accumulation of excessive administrative and organizational powers in the hands of officials;

8) imperfect system of anti-corruption laws and regulations;

9) low level of detection, exposure and detection of corruption;

10) relatively lenient penalties for corruption offenses;

11) insufficient personnel, technical and operational-tactical training of law enforcement agencies to effectively combat organized crime.

There are currently two main causes of corruption. One of them is considered to be the visible, external (selfish motivation, the desire to provide oneself with material interests in illegal ways). Another reason to go deeper is to treat this corruption as a dangerous game. In this context, it should be noted that corrupt behavior is a type of addictive behavior ("bribery"). "Taking bribe" is characterized by four stages: 1) in the first stage, a one-time receipt of an illegal "reward"; 2) in the second stage, addiction occurs (the bribe-taker waits for this event, initially shifts the image of the bribery situation); 3) In the third stage, depressive symptoms appear, only one value remains a priority - turning into a certain doping, allowing you to feel comfortable. 4) One person is in the fourth stage.

One of the reasons that determines the corruption offenses of officials is the relationship between the processes associated with the passage of public officials. An important feature of the socio-psychological climate in a society that contributes to the flourishing of corruption is the dual moral norm. On the one hand, corruption is considered by society to be absolutely unacceptable, especially at the highest levels of state power. On the other hand, the notion of corruption is that some people with low worldviews view it as acceptable. According to experts, the main reasons for the high level of corruption are:

First, the imperfection of political institutions that provide internal and external constraint mechanisms (balance and equilibrium in political life);

Second, the imperfection of the existing legislation ("uncertainty of laws");

Third, citizens' ignorance or misunderstanding of the law can lead to these officials abusing their position, arbitrarily obstructing the implementation of bureaucratic procedures, or, if they wish, allows increasing the proper fees;

Fourth, the instability of the political situation in the country;

Fifth, the serious dependence of the standards and principles that form the basis of the work of

officials on the policies of the ruling elite;

Sixth, the low level of professionalism of officials; Seventh, kinship and political patronage, which leads to the conclusion of secret agreements outside the existing mechanisms of control and supervision of corruption;

Eighth, the lack of unity in the system of executive power (confusion of powers - the regulation of the same activity by different state bodies);

Ninth, the low level of citizen participation in overseeing the activities of officials.

References

1. From the UN anti-corruption handbook.
2. From the speech of the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev at the solemn ceremony dedicated to the 26th anniversary of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. // "People's Word" December 7, 2018.
3. I.A.Karimov. Uzbekistan on the threshold of the XXI century: threats to security, conditions of stability and guarantees of development. - T.: Uzbekistan. 1997.
4. Action Strategy for further development of Uzbekistan in 2017-2021. Tashkent, 2017, p.82

ҲОКИМИЯТ ЁКИ МАНСАБ ВАКОЛАТИНИ СУИИСТЕЪМОЛ ҚИЛИШ ЖИНОЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ

Газибеков Хуршид Искандарович,
Тошкент шаҳар жиноят ишлари бўйича
Шайхонтоҳур туман судининг судья ёрдамчи
E-mail: gxiyur@mail.ru

Аннотация: Мазкур тезисда жиноятнинг махсус субъекти сифатида мансабдор шахс тушунчаси ва белгилари таҳлил этилган. “Мансабдор шахс” жиноят-ҳуқуқий атамасининг янги таҳрирдаги ҳуқуқий маъносини таҳлил қилиш бизга қуйидагича хулоса қилиш имконини беради. Яъни, мансабдор шахснинг ташкилий бошқарув вазифалари жамоага раҳбарлик қилиш, кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйиш, тобе шахслар меҳнати хизматини ташкил этиш, интизомни таъминлаш, рағбатлантириш, интизомий жазо чораларини қўллаш кабиларда ифодаланиши таҳлил этилган. Шунингдек, Жиноят кодекси 205-212-моддаларида айнан мансабдорлик жиноятларининг миллий қонунчилигимиздаги турлари кўрсатиб ўтилганлиги баён қилинган. 205-212-моддаларда айнан мансабдорлик жиноятларининг миллий қонунчилигимиздаги турлари кўрсатиб ўтилган. Бундан ташқари, мазкур мақолада мансабдор шахс тушунчаси юзасидан олимларнинг фикр мулоҳазалари баён этилиб, хорижий давлатлар тажрибаси тадқиқ қилинган ҳамда миллий қонунчиликни янада такомиллаштириш бўйича таклифлар берилган.

Калит сўзлар: Жиноятнинг махсус субъекти, жиноят, жиноий жавобгарлик, мансабдор шахс, ҳокимиятни ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш, давлат органи, давлат иш-тироқидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахс.

Ҳозирги даврда, айниқса, ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш жинояти кўпгина давлатларда кенг ёйилган. Мазкур жиноятга қарши кураш муаммолари, иқтисодий-сиёсий, суд-ҳуқуқ ислохотларини амалга ошириш даврида долзарб аҳамият касб этади.

Охирги тўрт ярим йил ичида 9546 нафар шахс турли кўринишдаги коррупцион жиноятларни содир этган. Бунинг оқибатида давлат ва фуқаролар манфаатларига 3 трлн 200 млрд сўмга яқин зиён етказилган.

Жумладан, 2020 йилда жами 327 та жиноят иши бўйича 459 нафар мансабдор шахс жавобгарликка тортилган. Улар мамлакатга 172,2 млрд сўм миқдорида моддий зарар етказган. Энг кўп жиноятлар туман (шаҳар) даражасидаги ходимлар томонидан содир этилган. 2020 йилда жами 327 та жиноят иши бўйича 459 нафар мансабдор шахс жавобгарликка тортилган.

Қиёслаш учун: 2019 йилда 398 та жиноят иши бўйича 537 нафар мансабдор шахс жавобгарлик катортилган. Бунда жавобгарликка тортилган мансабдор шахслар мавқеи бўйича қуйидагича тақсимланган:

- Республика миқёсидаги ходимлар – 4 нафар (2019 йили – 25);
- Вилоят миқёсидаги ходимлар – 13 нафар (2019 йили – 36);
- Туман шаҳар) миқёсидаги ходимлар – 442 нафар (2019 йили – 476)ни ташкил этган.

2021 йилнинг 6 ойи мобайнида эса 2544 нафар мансабдор шахсга нисбатан коррупция ҳолатлари билан боғлиқ бўлган 1676 та жиноят ишлари тергов қилиниб, судларга юборилган. 2021 йилнинг 6 ойи давомида аниқланган коррупцион жиноятлар содир этган мансабдор шахсларнинг энг катта қисми, яъни 1297 нафар шахс (51%) ЖКнинг 167-моддасида кўрсатилган жиноятларни содир этган шахслар ташкил қилган. Шунингдек, ЖКнинг 205-моддаси билан эса 58 нафар шахс жиноий жавобгарликка тортилган.

Статистик маълумотлардан кўриниб турибдики, Мазкур жиноятга қарши курашиш бўғунги кунда долзарб ҳисобланади.

Биз таҳлил этаётган жиноят объекти давлат ҳокимияти, бошқарув ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг нормал фаолият кўрсатишини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳисобланади.

Давлат ҳокимияти органларининг нормал фаолиятини бузиш орқали айбдор шахс давлат ҳокимиятига тажовуз қилган ҳисобланади.

Жиноят объекти муаммосини таҳлил қилган олимлар, доимо унинг асосини қонун устуворлиги, унда ўрнатилган тартиб-қоидалари мавжудлиги билан боғлаб туради деб

ҳисоблайдилар. Шу муносабат билан, М. Усмоналиевнинг таъкидлашича, “жамият учун хавф бўлган объект қиймати қанчалик юқори бўлса, жиноятчиликнинг ижтимоий хавфлилик даражаси шунча юқори бўлади” [1] деб таъкидлайди.

Жиноятнинг объекти масаласининг замонавий тушунчаларини ривожлантириб, А.В.Наумов уни жиноят қонуни билан қўриқланадиган ҳар қандай манфаатлар деб ҳисоблаш керак дейди. [2]

Г.П.Новоселов ҳам жиноят объекти масаласида фикр билдириб, жиноят объекти деб у кимга нисбатан содир қилинган бўлса, шуни тушиниш керак, яъни айрим ёки гуруҳ шахслар, бундай шахсларга зарар етказувчи ёки зарар етказиш хавфини вужудга келтиришга сабаб бўлувчи жиноят қонуни ҳимоясига киритилган моддий ёки номоддий муносабатларга нисбатан жиноий характердаги тажовуз келтирувчи ҳолатлар тушунилиши керак[3], дейди.

Бу борада А.Б.Сахаровнинг фикрига кўра, умуман мансабдорлик жиноятларида махсус ва бевосита объектлари бир - бирига ўхшашдир[4].

Бизнингча, муаллифнинг бундай фикрига қўшилиб бўлмайди, негаки махсус объект тушунчасига асосланган ҳолда конкрет объектга етказилган зарарнинг даражасини аниқлаш қийин, албатта. Жиноят объектларининг ўхшашлигида бундай зарарга ҳуқуқий баҳо бериш мумкин бўлмайди.

Жиноятнинг объектив томони жиноят таркиби элементлари сифатида кўплаб илмий ишларнинг манбаси бўлиб ҳисобланади. Умуман олиб қарайдиган бўлсак, мансабдорлик жиноятларининг объектив томонининг умумий белгилари Жиноят Кодексининг 205 - моддасида кўрсатиб берилган.

Яъни “Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш, яъни мансабдор шахснинг ўз мансаб ваколатидан қасддан фойдаланиши фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёхуд жиддий зиён етказилишига сабаб бўлса” дейилади.

Бу жиноят моддий таркибли жиноят бўлиб, қуйидаги зарурий белгиларнинг мавжуд бўлишини талаб этади:

- а) ижтимоий хавфли ҳаракат ёки ҳаракатсизлик;
- б) жиноий оқибат;
- в) улар ўртасидаги сабабий боғланиш.

Жиноят жиноий оқибатнинг келиб чиқиши билан тугалланган ҳисобланади ва оқибатнинг қандай даражада бўлиши жавобгарликнинг оғир - енгиллигига таъсир этади. Жиноят қонунида мансаб суиистеъмоллиги учун фақат ижтимоий хавфли зарар етказилган ҳолатлардагина жиноий жавобгарлик белгиланган.

О.М.Гук ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш жиноятида жиддий зиён таснифлашга ҳаракат қилиб, буларга қуйидагиларни киритади:

1. Давлат, жамият ёки алоҳида шахсларга моддий зарар етказиш;
2. Фуқароларнинг муҳим сиёсий, меҳнат, турар жой ёки шахсий ҳуқуқларининг бузилиши;
3. Давлат аппарати ёки уларнинг айрим тармоқларининг, ёхуд жамоат аппарати обрўси ёки мавқеининг бузилишига сабаб бўлиш[5].

Таҳлил этилаётган модда бўйича квалификация қилишнинг зарурий белгиси ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш натижасида фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёхуд жиддий зиён етказиш ҳисобланади.

Жиддий зиён - баҳоланадиган тушунчадир, шу боис уни расмийлаштирилган миқдорий кўрсаткичларда ифодалаш мушкул ва у фақат моддий зиёндан иборат деб қаралмаслиги лозим. Айни пайтда аксарият ҳолларда мансабни суиистеъмол қилишнинг оқибати мулкӣ зиён етказиш бўлиб, уни аниқлашда моддий зиёнинг ҳажми, моддий объектларнинг қиймати, мулкӣ фойда олишнинг имкони, шунга ўхшаш бошқа кўпгина омилларни инобатга олиш зарур, чунки уларнинг йиғиндиси фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига етказилган зарарнинг жиддийлигидан гувоҳлик беради. Зарарнинг жиддийлиги фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини поймол қилиш ҳамда давлат ҳокимияти тегишли идораларининг нуфузи ва ишончининг пасайиш даражаси билан аниқланиши мумкин[6].

Етказилган зарарнинг жиддийлиги давлат ташкилотлари, муассасалари, корхоналари, жамоат бирлашмалари ва ҳоказолар фаолиятидаги бошбошдоқликда ҳам намоён бўлиши

мумкин. Мансабдор шахс томонидан инсон ва фуқаронинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликлари бузилишини ҳам жиддий зиён деб ҳисоблаш зарур.

Россия Федерацияси Олий суд пленум қарорида жиддий зиён сифатида шахснинг шани ва кадр қиммати, фуқароларнинг шахсий ҳамда оилавий ҳаётни ҳурмат қилиш ҳуқуқи, уларнинг дахлсизлиги кабиларни белгилаб берган[7].

Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш - моддий таркибли жиноят бўлганлиги учун, яъни таҳлил қилинаётган моддага кўра мансабдор шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун модда диспозициясида кўрсатилган оқибатлар келиб чиқиши зарур бўлганлиги учун улар ўртасидаги сабабий боғланиш муҳим аҳамият касб этади ва объектив томоннинг зарурий белгиси ҳисобланади. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш ва кўп миқдорда зарар ёхуд фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зиён етказилиши ўртасидаги сабабий боғланиш аниқлангандан кейингина бу оқибатларни мансабдор шахс зиммасига юклаш мумкин[8].

Жиноят кўп миқдорда зарар ёхуд фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зиён етказилган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади[9].

Жиноят Кодексининг 205-моддаси 1-қисми бўйича ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш жинояти субъекти умумий белгиларга эга бўлган субъектлардан ташқари қатор махсус белгиларга эга махсус субъект (мансабдор шахс)лар бўлиши мумкин.

Мансабдор шахс тушунчаси Жиноят кодексининг Махсус қисми VIII бўлимида берилган.

Қонунга мувофиқ, мансабдор шахс - доимий, вақтинча ёки махсус ваколат бўйича тайинланадиган ёки сайланадиган, ҳокимият вакили вазифаларини бажарадиган ёхуд давлат органларида, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида, мулк шаклидан қатъи назар, корхоналарда, муассасаларда, ташкилотларда ташкилий-бошқарув, маъмурий-хўжалик вазифаларини амалга оширадиган ва юридик аҳамиятга эга ҳаракатларни содир этишга ваколат берилган шахс, худди шунингдек халқаро ташкилотда ёхуд чет давлатнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи, маъмурий ёки суд органида мазкур вазифаларни амалга оширувчи шахс.

Қуйидагилар мансабдор шахс деб эътироф этилади:

давлат ташкилотлари, муассасалари ёки корхоналарида ташкилий-фармойишли ёки маъмурий-хўжалик мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ лавозимларни эгаллаб турувчи, лекин юридик жиҳатдан аҳамиятли ҳаракатларни амалга ошириш ваколатига эга бўлмаган шахслар (масалан, бухгалтер, бошқарма ходими);

мулкчиликнинг нодавлат шаклидаги корхона, муассаса ёки ташкилотларида – ташкилий-фармойишли ёки маъмурий-хўжалик вазифаларини бажарувчи ва қонун билан белгиланган тартибда давлат бошқаруви бўйича ҳокимият ваколатларига эга бўлмаган тақдирда, юридик аҳамиятли ҳаракатларни амалга ошириш ваколатига эга бўлган шахслар (масалан, раҳбар, бош бухгалтер) [10].

Шу ўринда таҳлилни давом эттириб, жиноятнинг махсус субъекти тушунчасига тўхталиб ўтсак.

Жиноят ҳуқуқи назариясида жиноятнинг махсус субъекти тушунчаси берилган.

Шахсни жиноятнинг махсус субъекти деб ҳисоблаш учун субъектнинг зарурий белгилари билан бирга (ёш, ақли расолик) албатта бошқа белгилар ҳам бўлиши керакки, бундай белгисиз шахснинг тегишли норма билан жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин эмас. Кўп ҳолларда ушбу белгилар жиноят-ҳуқуқий нормалар диспозициясида кўрсатилади ёки уларни шарҳлаш орқали аниқланади. Жиноятнинг махсус субъекти белгилари турлича бўлиб, улар хизмат, касб, фуқаролик ёки ҳарбий мажбурият бўйича бўлиши мумкин[11].

Масалан, бошқарув тартибига қарши жиноятларнинг субъекти фақат мансабдор шахс бўла олади (205-211 – моддалар), ҳарбий хизматга оид жиноятларда фақат ҳарбий хизматчилар субъект бўла оладилар (279-300-моддалар).

Ҳар бир ижтимоий ҳавфли ҳаракат содир этилганида суд-тергов ходимлари жиноятнинг махсус субъектининг алоҳида белгиларини аниқлаши лозимки, буларсиз ҳаракат содир этган шахс ушбу жиноятнинг субъекти деб топилмаслиги керак.

Энди эса ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш жиноятининг субъектив томонига тўхталиб ўтамиз.

Жиноятнинг субъектив томонини аниқ белгилаш жиноятни тўғри квалификация қилиш

ва адолатли, шахснинг айби даражасини ҳисобга олган ҳолда жазо тайинлашнинг зарурий шартидир.

Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқининг муҳим хусусиятларидан бири субъектнинг ақли расолиги, яъни айбдорнинг ўз ҳаракатини бошқара олганлиги ва ҳаракати туфайли келиб чиққан оқибатнинг ижтимоий хавфлилигини англаши ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 20-моддасига мувофиқ ижтимоий хавfli қилмишни қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасида содир этган шахс жиноят содир этилишида айбдор деб топилиши мумкин, яъни субъектив ақли расолик шуни англатадики, шахс факат қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасидан содир этилган қилмиши учун айбдор бўлгандагина жиноий жавобгарликка тортилади.

Жиноят ҳуқуқи назариясида жиноятнинг субъектив томони дейилганда, айбдор шахснинг ўзи содир этган ижтимоий хавfli қилмиш ва унинг оқибатларига бўлган руҳий муносабати тушунилади. Жиноятнинг субъектив томонини аниқлаш суд-тергов амалиётида маълум қийинчиликлар туғдиради. Шу муносабат билан жиноятчи томонидан содир этилган ижтимоий хавfli қилмиш, унинг мақсади ва мотивларини чуқур ўрганиш лозим. Айнан жиноятнинг субъектив томонини тўғри аниқлаш жиноятчи шахснинг ижтимоий хавфлилиги даражасини аниқлашда муҳим аҳамият касб этади[12].

Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилишнинг субъектив томони қасддан содир этилиши билан тавсифланади. Айбдор мансаб ваколатини суиистеъмол қилиб ҳаракат (ҳаракатсизлик) қилаётганлигини, қилмишининг ижтимоий хавфлилигини ва бунинг натижасида шарҳланаётган модда диспозициясида кўрсатилган оқибатлар келиб чиқиши мумкинлигини англайди ҳамда уларнинг келиб чиқишига онгли равишда йўл қўяди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Усмоналиев М. Уголовное право (Общая часть). – Ташкент: Янги аср авлоди, 2005. –131-132 стр.
2. Комментарий к Уголовному кодексу РФ. Отв. Редактор проф. А.В.Наумов 1997. С. 30,53.
3. Уголовное права РФ Общая часть. М. 1997. С. 135.
4. Сахаров А.Б.Уголовное права РФ Общая часть. М. 1997. С. 121
5. Гук О.М.Проблемные вопросы уголовной ответственности за злоупотребления властью или служебным положением. Автореф.дис .канд.юрид.наук. – Киев. 1988. С.9.
6. М.Х.Рустамбаев, Б.Ж.Ахраров. Бошқарув тартибига қарши жиноятларни квалификация қилиш. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2006. –134 бет.Сарлавҳада: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, ТДЮИ.
7. Яни П.С. Общественно опасные последствия должностных преступлений // Законность. 2014. № 3.
8. Юридический словарь [Электронный ресурс]. — URL: <http://www.pravo.by> (дата доступа: 25.07.2015)
9. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси 4 – том. М.Х.Рустамбоев. ТДЮИ. 2011 й. – Б 214
10. М.Х.Рустамбаев, Б.Ж.Ахраров. Бошқарув тартибига қарши жиноятларни квалификация қилиш. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2006. –154 бет. Сарлавҳада: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, ТДЮИ.
11. Бражник С.Д., Гешелин М.И. Дифференциация ответственности в уголовном праве: понятие, виды. Проблемы совершенствования юридической техники и дифференциации ответственности в уголовном праве и процессе: сб. науч. ст. / отв. ред. проф. Л.Л.Кругликов ; Ярослав. гос. ун-т. Ярославль : ЯрГУ, 2009. Вып. 4. 272 с.
12. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. Том 3. Дарслик. 2-нашр, тўлдирилган ва қайта ишланган – Т.: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, 2018. – 98 бет.

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 33-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(1-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.10.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000